

XIX. YÜZYILDA GELENEKSEL ŞEHİR DOKUSUNDAN MODERN ŞEHİR DOKUSUNA GEÇİŞTE AYNTÂB ŞEHİRİ (FİZİKİ VE DEMOGRAFİK YAPI)

Prof. Dr. Bilgehan PAMUK

**XIX. YÜZYILDA GELENEKSEL
ŞEHİR DOKUSUNDAN MODERN ŞEHİR
DOKUSUNA GEÇİŞTE AYNTÂB ŞEHİRİ
(FİZİKİ VE DEMOGRAFİK YAPI)**

Prof. Dr. Bilgehan PAMUK

Yazar :

Prof. Dr. Bilgehan PAMUK

Grafik / Baskı:

GNG Ofset Matbaacılık ve Ambalaj San. ve Tic. A.Ş.

Sanayi Mah. 60008 Nolu Cad. No: 3

Şehitkamil / Gaziantep

ISBN : 978-975-9011-83-3

Bu kitapta yayınlanan yazıların ve fotoğrafların sorumluluğu yazarına aittir.

Bütün Yayın Hakları Saklıdır. Copyright © 2018

Yazılı izin alınmadan fotoğraf ve metinler hiçbir şekilde kullanılamaz.

SUNUŞ

Bugünü anlama ve anlamlandırma çabalarımızı besleyen önemli kaynaklardan birisi hiç kuşkusuz geçmişimiz ve bu geçmişe ait olan yaşamın unsurlarıdır. Her an yenilenmekte olan geçmiş yaşamın tesiri ile yaşanmakta olan anın dinamiklerini göz ardı etmeksizin şehir ile insan arasındaki birbirini anlama çabaları, toprak parçası ile üzerinde yaşayan insan topluluğu arasındaki aidiyet duygusunu daima diri tutacak ve kimlik vurgusunun asla kaybolmamasını sağlayacaktır.

Tarihi süreç içerisinde toplumların üretim tarzı, kendi mekânlarını şekillendirmiştir. Toplumsal yaşamın ekonomik, teknolojik, politik, hukuksal vb. boyutlarında yaşanan değişimler, mekânın biçimlenmesine yol açmıştır. Keza, Anadolu ölçeğinde bakıldığında Bizans İmparatorluğu'ndan alınan şehirler; Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde gerçekleştirilen bayındırlık faaliyetleriyle Türk-İslam kimliği kazandırılmışlardır.

XIX. yüzyılda dünya genelinde kendisini hissettiren değişim ve dönüşüm, Osmanlı şehirciliğinin geleneksel kalıplarının dışına çıkarak yeni bir evreye girmesine neden olmuştur. Böylece Anadolu şehirlerinin mekânsal yapısında çözümler başlamıştır. Tanzimat ile başlayan ve modernleşme sürecinde, her alanda olduğu gibi şehircilik alanında kendisini hissettirmiştir. Modern şehirlerde yaşanan mekânsal deneyimler, Ayntâb gibi Osmanlı ülkesindeki Anadolu şehirlerindeki geleneksel dokuları tamamıyla değiştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin çağın şartlarına göre değişim ve dönüşüm çabası içerisinde gerçekleştirdiği birtakım uygulamaların anlaşılmasında somut örneklerinden birisi de vilayet salnameleriydi. Salmeler, bir yandan Ayntâb'ın tarihine ışık tutarken, diğer yandan da iktisadî hayat, folklorik özellikler, iklim koşulları, Taşra ile Merkez arasındaki ilişkiler gibi konular yanında en önemlisi demografik yapı hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir. Salmeler sayesinde gelişimin ve değişimin somut örneklerini de görebilmek mümkündür.

Gaziantep tarihi açısından XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar olan süreyi ihtiva eden çalışma, üç bölüm halinde hazırlandı. Temel amaç, Ayntâb'ın geleneksel şehir dokusundan modern şehir dokusuna geçişinde fiziki ve demografik bilgileri ortaya çıkarmaktı. Bu gaye doğrultusunda birinci bölümde fiziki yapı üzerinde duruldu. 1867 ile 1908 yılları arasındaki zaman diliminde mekânsal anlamda bir durgunluk söz konusu olmadığı şehirde, fonksiyonlarına göre binalar tasnif edilerek değerlendirilmiştir. Mekn ve Nüfus arasındaki ilişki üzerinde durulduktan sonra ikinci bölümde başlı başlına nüfus yapısı ortaya çıkarılmıştır. Ağırlıklı olarak Müslüman toplumun nüfus kayıtları verilmiş olmakla birlikte, Müslüman olmayan unsurlara ait toplam nüfus miktarları da yer almıştır. şehrin fiziki yapılanmasına Müslüman olan ve olmayan iki zümrenin birbirleriyle olan ilişkilerini net bir şekilde ortaya koyabilmek için nüfus potansiyeli tespit edildiği gibi nüfusun mahallelere dağılımı da belirlenmiştir. Nüfus ve mekân ilişkisi bağlamında nc bölümde yerleşme üzerinde durulmuştur. şehir ve hinterlandını teşkil eden kırsal alanı idari yapılanma kıstasları doğrultusunda tespit edilmiştir.

Her daim bana olan inancını kaybetmeyen başta eşim ESRA'ya, biricik kızım TUNA'ya ve biricik oğlum ALP EREN'e de minnettarlığımı bu vesile ile ifade etmek isterim. Zorluklar karşısında daimi surette engin sabır ve hořėryle yaklaşarak destek olan kıymetli ebeveynlerim Tunay PAMUK - M. İlyas PAMUK'u da şükranla anmayı vicdan borcu kabul ederim. İçin içinden çıkılamadığı ya da üstesinden gelinemeyen problemlerle karşılaşıldığında yakın ilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen ismini anamadığım kardeşlerime, yakınlarıma ve dostlarıma da ne kadar teşekkür etsem azdır.

Prof. Dr. Bilgehan PAMUK
Gaziantep - 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	3
A. FİZİKİ YAPI.....	7
B. NÜFUS.....	27
C. YERLEŞME.....	41
a- Mahalle.....	41
b- Köy.....	47
c- Ayntâb Kazası'na Bağlı Nahiyeler.....	50
Cegde Nahiyesi.....	50
Çarpın Nahiyesi.....	51
Hezek Nahiyesi.....	51
Kızık Nahiyesi.....	52
Kızılhisâr-ı Kebir Nahiyesi.....	52
Orul Nahiyesi.....	53
Reşi Nahiyesi.....	53
Telbeşar Nahiyesi.....	54
NOTLAR.....	55
KAYNAKÇA.....	63

A FİZİKİ YAPI

Dünyanın köprübaşı pek çok medeniyetine ev sahipliği yapan topraklar üzerinde yer alan Aynâtâb, konuma bağlı olarak askeri, dini ve ticari açıdan önemli bir merkez özelliğine sahiptir. Şehir, kuruluşunda askeri bir yerleşim hüviyetinde iken zaman içerisinde mükellef bir şehir özelliği kazanmıştır. Şehrin oluşmasına, büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunan köklü medeniyetler, zengin birikimlerini meydana getirdikleri mimari ürünler ile ortaya koymuşlardır. Bu yapıların katkısıyla zaman içinde gelenekselleşen kent dokusu ve dokuyu oluşturan mimari değerler ise Aynâtâb'ın kimliğini belirleyen en önemli unsurlar olmuştur.

Tarihi süreç içerisinde şehrin fizikî yapısının nasıl şekillendiği, daha değişik bir ifadeyle nasıl bir fizikî görünüm içerisinde olduğu göz önünde bulundurulması gereken hayati konular arasındadır. Zira şehrin fiziksel yapısı, sosyal yapıyla bağlantılı olarak şehrin ticaret ve askerî fonksiyonunu tayin etmektedir¹.

Modernleşme gayretleri içerisinde olan Osmanlı Devleti'nin taşra kazasının merkezinde özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru fiziki yapılanmadaki değişim ve dönüşüm dikkat çekmektedir.

Önceki devirlere ait yapılar, varlıklarını devam ettirdikleri gibi çağın gereksinimleri karşısında yapılan yeni binalarda görülmektedir. Özellikle yönetim- sel kamu binaları, eğitim binaları, sağlıkla ilgili yapılar, sanayi üretim mekânları yenileşmenin bariz bir şekilde hissedildiği alanlardı. Demografik yapıda meydana gelen artışlar sonucunda eski yapıların yetersiz kalmaları üzerine yeni yapılar yapılarak faaliyete geçirilmişti. Dini hüviyetli yapılar, sosyal hizmet mekânları, ticari binalar, demografik yapıyla bağlantılı olarak sayısal bağlamda artışları olmuştu.

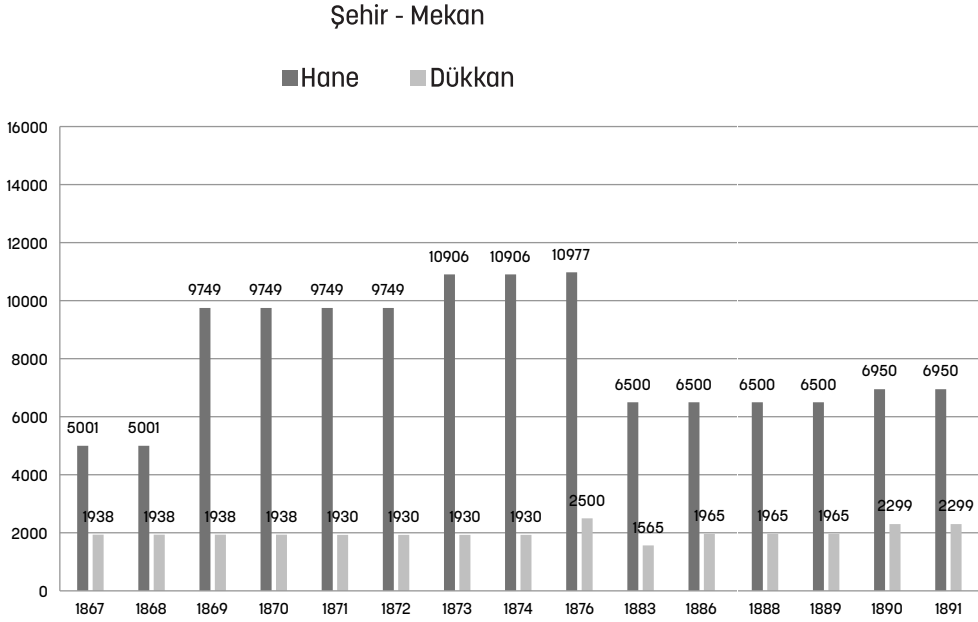
Şehirlerin fizikî yapısında değinilmesi gereken bir başka unsur, insan yaşamının büyük bir kısmını geçirdikleri meskenlerdi. Osmanlı meskenleri; sahip oldukları özellikler ve icra ettikleri fonksiyonlara bağlı olarak “menzil”, “kış evi”, “konak” ve “saray” olarak tasnif edilmişlerdir². Meskenler, bölgesel farklılıklara rağmen temelde; mahremiyet, huzur ve işlevsellik özellikleri taşımışlardı. Modernleşme ile birlikte yapılan yeni düzenlemeler ışığında şehir içinde yerleşim, konuttan sokağa, sokaktan mahalle merkezine, mahalle merkezinden caddeye, caddeden kent merkezine dönüşmüştür³.

Ayntâb'daki mekân olgusu üzerinde özellikle şehirdeki hane ve dükkân sayılarının istatistiki dökümü çıkarıldı. 1867 ile 1908 yılları arasındaki zaman dilimi içerisinde gerek hane ve gerekse dükkân sayılarında durgun bir yapı söz konusu değildi. Her ne kadar bu zaman dilimi içerisinde birtakım inişli çıkışlı grafikler olsa da hane sayısı ölçeğinde bakıldığında 1867 senesinde 5021 hane mevcut iken⁴ 1908'de %192'lik bir artış ile 14591 hane vardı⁵. Vilayet Salnamelerinin dışında 1893/1894 yılına ait Annuaire Oriental du Commerce (Şark Ticaret Yıllıkları) göre şehirde 6500 hane mevcuttu⁶.

Gerçi hem 1893 hem de 1894 yıllarına ait vilayet salnamelerinde 6950 hane⁷ olduğundan Fransızca kaynakta eksik görülmektedir. Ancak çok fazla bir zaman geçmemekle birlikte 1896'da yayınlanan Annuaire Oriental du Commerce yıllığında hane sayısının 10000 olduğu ifade edilmekle birlikte bu defa vilayet salnamesindekinden fazla bir sayıyı beyan etmişti⁸.

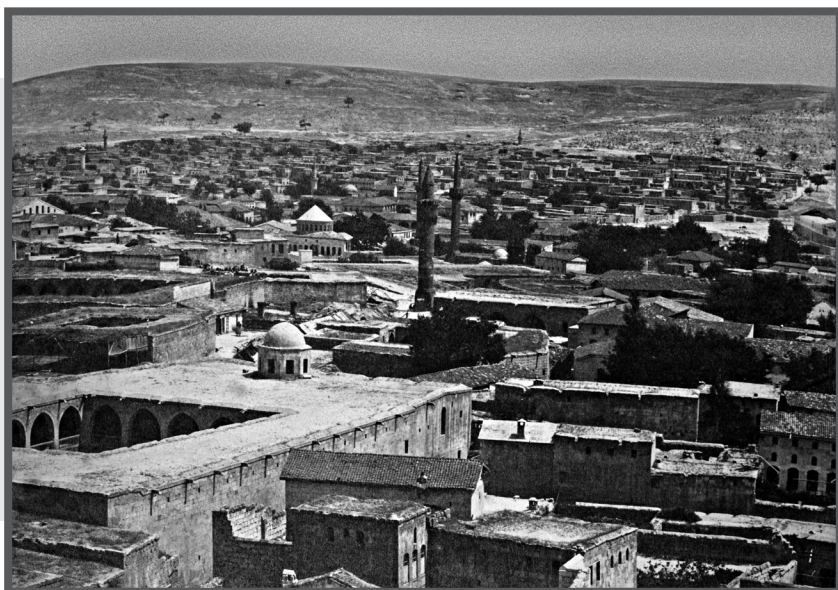
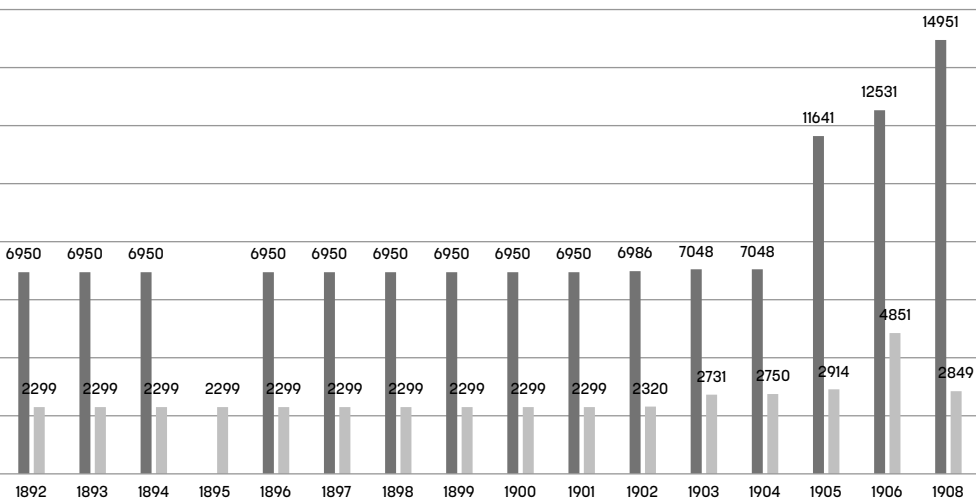
Şehirdeki dükkân sayısına bakıldığında hane sayısı kadar dikkat çekici artış söz konusu olmamıştı. 1867'de şehirde 1938 dükkân mevcut iken⁹ 1908'de 2849 dükkân bulunmaktaydı¹⁰. Dolayısıyla dükkân bazındaki artış oranı yaklaşık olarak % 47 idi.

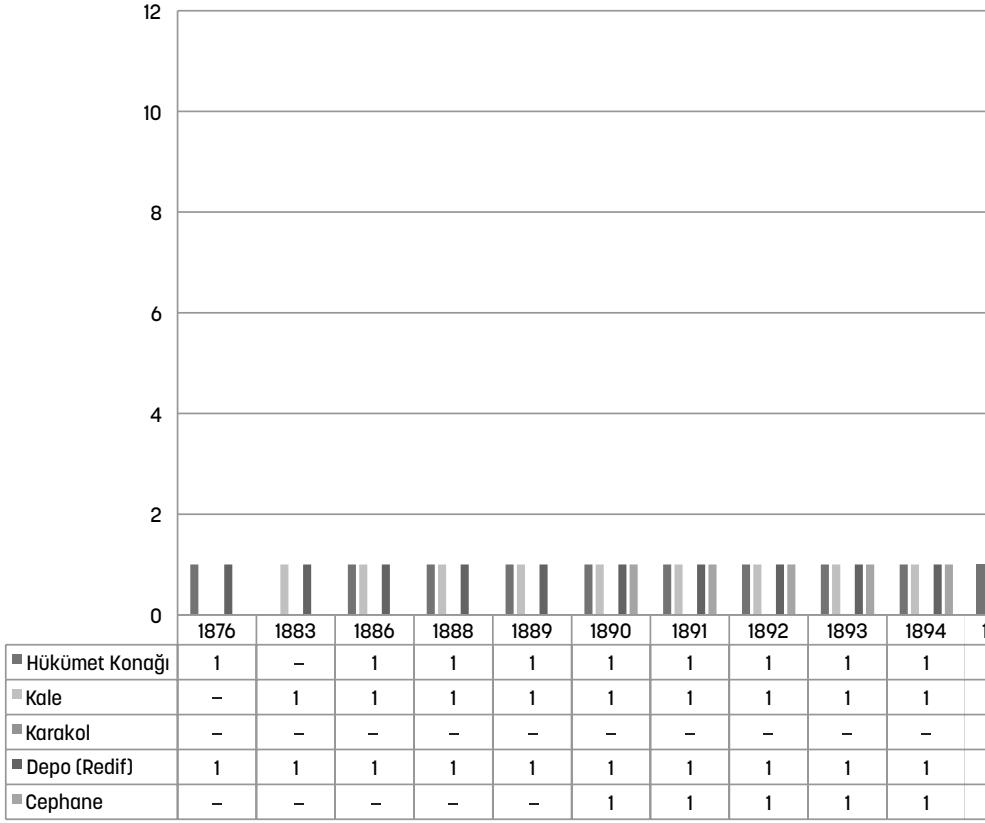

Grafik 1: Ayntâb Şehri'ndeki Hane ve Dükkan Sayılarının Yıllara Göre Oranları¹¹

XIX. yüzyıl Ayntâb'ında şehir - mekân olgusunda hane sayısı nüfus ile orantılı olarak artmakla birlikte dükkân sayısında artış daha düşük bir seviyeydi. Lonca yapılanmasının şehirdeki esnaf hayatını düzenlediği göz önüne alındığında dükkân sayısındaki cüzi artışın nedeni kısmen de olsa anlaşılabilir. Keza yukarıdaki grafik incelendiği mevcut durum daha net bir şekilde görülmektedir.

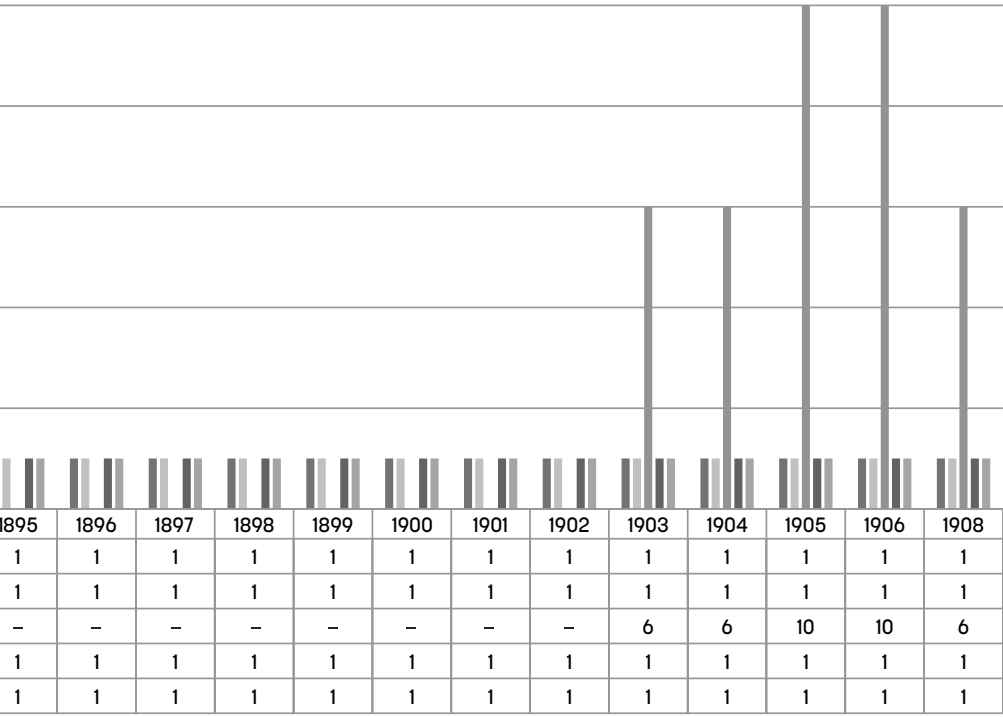
Yönetimsel Kamu Binaları

Grafik 2: Ayntâb Şehri'ndeki Yönetimsel Kamu Binalarının Yıllara Göre Oranları

XIX. yüzyılın ortalarına doğru yapılan idari bir düzenlemeyle köyden daha büyük ve sancaklardan küçük olmak üzere “kaza” müstakil bir yönetim birimi hâline getirilmişti. Yönetici olarak da kaza müdürleri tayin edilmişti. Kaza yönetim birimlerinin oluşmaya başlamasıyla kaza müdürleri ve maiyetlerinde çalışan devlet memurları, resmî işlemlerin yürütülmesi gayesiyle kaza merkezlerinde bir adet hükümet konağı teşkil etmişlerdi. Modernleşme gayreti içerisinde olan devletteki gelişmeler taşra ölçeğine yansımakla birlikte klasik dönemden farklı olarak hükümet konağı ve karakol binaları, şehir silüeti içerisinde yer almıştı¹².

Kale, şehirdeki en büyük kamusal yapı olarak her ne kadar varlığı devam

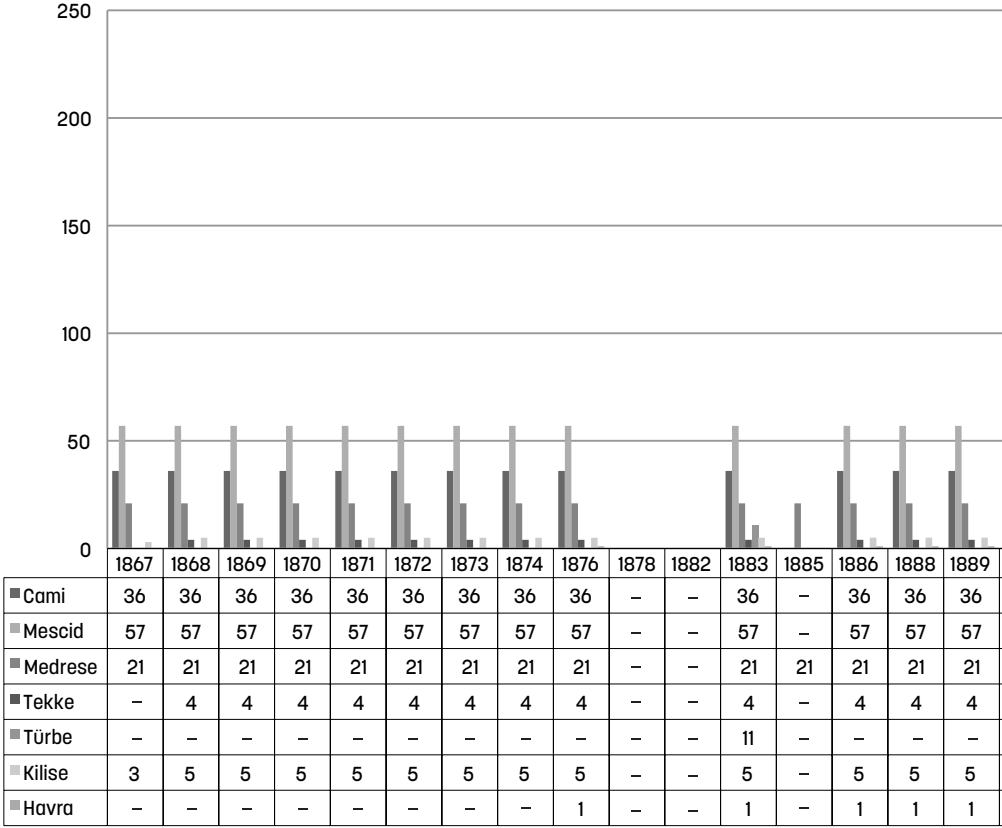

ettirse de artık işlevini kaybetmiştir. Önceki devirlerde idari işler, yöneticilerin meskûn oldukları binalarda iken artık hükümeti temsil eden resmi yapılara taşınmıştı.

Modernleşme sürecinde hükümet konağı, 1880'li yıllarda, şehrin ortasında Seng-i Hoşkadem Mahallesi'nde olup bidayet mahkemeleri, aşar idaresi, belediye, evkaf ve komisyon odaları, hazine, mal müdürlüğü, emlak idaresi, nüfus, zabıta odaları ile hapishaneden müteşekkil bir yapıydı¹³.

Ayntâb Şehri'ndeki yönetsel binalar umumiyetle güvenlik ve asayiş ile ilgili mekânlardı. Önceki dönemlerden farklı olarak dikkat çeken ise karakol binalarıydı. Polislerinin asayiş ve güvenliği sağlamak için kullandıkları mekânlar, şehirde mevcudu en fazla olan binalardandı.

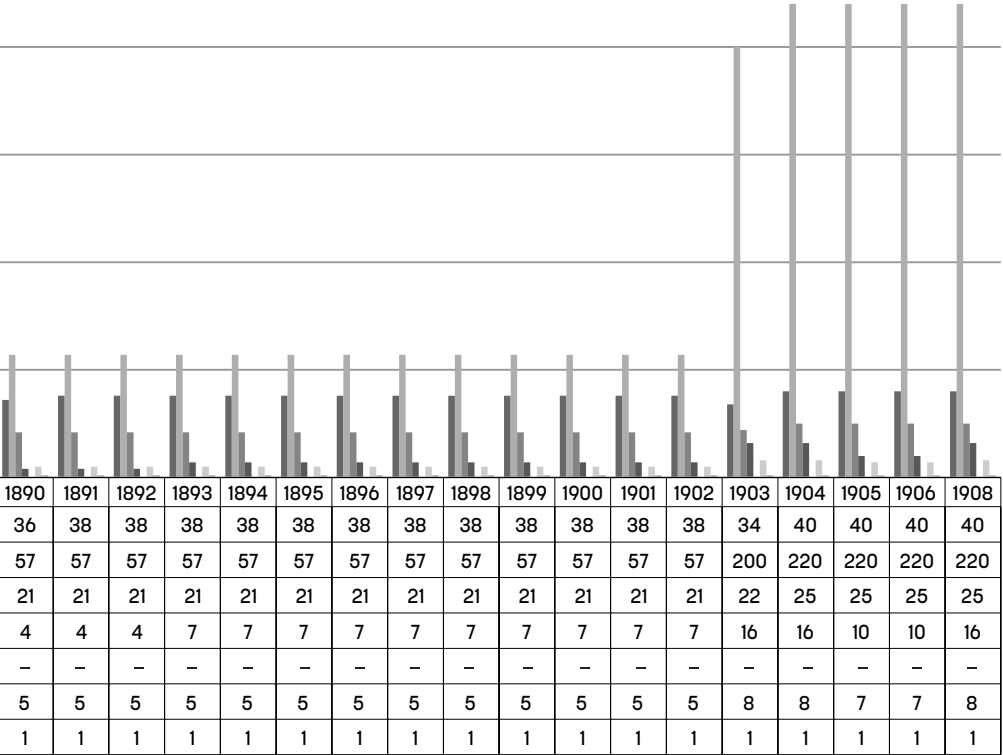
Dini Hüviyetli Yapılar

Grafik 3: Ayntâb Şehri'ndeki Dini Hüviyetli Yapıların Yıllara Göre Oranları

Dini yapılar, Ayntâb'ın silüetine sağladıkları görsel katkılarına ve fonksiyonlarına bağlı olarak yerine getirdikleri sosyal katkının yanı sıra şehir içindeki konumları ve yapım tarihleriyle bağlantılı olarak şehrin gelişiminin izlenmesine olanak sağlayan vazgeçilmez mimari değerlerdir.

Ayntâb şehrindeki dini yapılar, yerleşimin en küçük birimini meydana getiren mahallelerin merkezini teşkil etmişlerdi. sâdece ibadet amacıyla değil, yönetsel konuların iletilmesi için de kullanılan bir toplantı mekânlarıydı. Üstlendikleri fonksiyonlarla dini yapılar, her anlamda mahallelerin merkezini

oluşturmuşlar, konutlar ve diğer yapılar da dini yapıların çevresinde gelişmiştir. Dini yapıların hiyerarşik düzendeki önemi, içlerinde yer aldıkları mahallelere ad vermelerinden de anlaşılmaktadır¹⁴.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren grafikteki veri oranları ve miktarlarında da açıkça görüldüğü üzere Ayntâb şehrindeki cami, medrese, tekke, türbe, kilise ve havra gibi dini mahiyetteki yapıların miktarlarında kademeli bir şekilde artış yaşanmıştı¹⁵. 1867'de 36 tane olan cami sayısı¹⁶, 1908'de % 13'lik bir artış ile 40'a ulaşmıştı¹⁷. Uzun yıllar mescit sayısı 57 rakamında sabit kalmışsa da % 45'lik bir azalma ile 1903 yılından itibaren 20'li sayılara düşmüştü. Medrese sayısı irdelendiğinde 1867'de 21¹⁸ iken 1903'te 22¹⁹, 1904'ten itiba-

ren 25²⁰ rakamına ulaşmıştı. Şehirde artışı ile dikkat çeken binalar arasında tekkeler yer almaktaydı. 1868 yılında 4 tane olan tekke sayısı 1908'te 16'ya ulaşmıştı ki % 300 oranında artış gerçekleşmişti.

1880'li yıllarda Ayntâb şehirde isimleri zikredilen camiler arasında; Ayşe Bacı, Şeyh, Kozanlı, Musullu, Eski Saray, Ağa Camii, İhsan Bey, Tilki Oğlu, Ahmed Çelebi, Narlı Kale, Diğer Şeyh Camii, Cevizlice, Bekir Bey, Yahya Efendi, Şeyh Ömer, Bostancı, Debbağhane, Aliyü'n-Neccar, Tahtani, Keçehane, Şirvani, Handaniye, Ömeriye, Bey, Akyol, İbn-i Eyyub, Kastelbaşı, Mehmed Paşa, Karagöz, Karatarla, Alaybey, Hüseyin Paşa, Hacı Nasır, Tekye Alaü'd-Devle vardı²¹. 1896'da yayınlanan *Annuaire Oriental du Commerce*'de şehirde minaresi olan 36 tane cami ile 44 tane mescidin varlığından bahsetmekteydi²². Gerçi aynı tarihli Halep Vilayet Salnamesi'ne bakıldığında 38 cami ve 57 mescit mevcuttu²³.

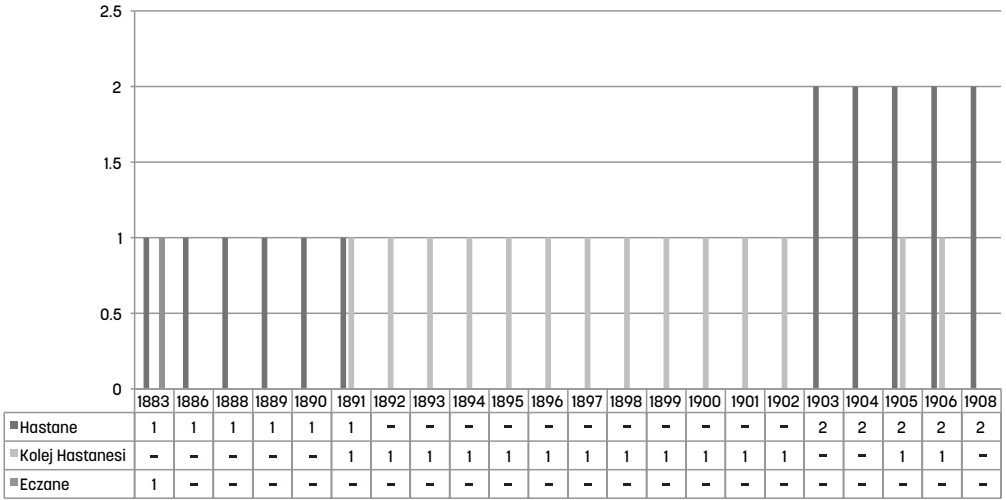
Dini yapılarda meydana gelen en önemli değişimlerden biri de mescit olarak inşa edilen birçok yapının gerekli birtakım değişiklikler yapılarak camiye çevrilmesidir. Nitekim Bostancı, Şeyh Ömer, Karatarla, Hacı Nasır, Karagöz ve Bekirbey camileri önce mescid olarak inşa edilen, daha sonra camiye çevrilen yapılardır²⁴.

Ayntâb şehrinde kilise sayısı ilk kayıt olan 1867 yılında 3 taneydi. 1868 ile 1902 yılları arasında ise kilise sayısı 5 tane olmuştu. Uzun zaman şehirdeki kilise sayısı sabit kalmıştı. Ancak 1903-1904 yıllarında 8, 1905-1906'da 7 ve nihayetinde 1908'de yeniden 8 tane olduğu belirtilmişti. Özellikle XX. yüzyılın başlarında kilise sayısı inişli ve çıkışlı bir görüntü arz etmişti. Burada ilgi çeken husus ise kiliselerin dağılımı konusunda bilginin olmamasıydı. Gerçi *Annuaire Oriental du Commerce* 1896 kiliselerin dağılımı noktasında bilgi vermektedir. Şehirdeki 8 kilisenin dağılımına bakıldığında; 2 tanesi Gregoryan Ermenilerin, 3 tanesi Protestanların, 1 tanesi Katolik Ermenilerin, 1 tanesi Anglikanların ve 1 tanesi de Fransiskanlarındı²⁵.

Ayntâb şehrindeki bir diğer dini yapı ise Yahudilerin ibadet mekânı olan havra ya da sinagogdu. 1867 yılından 1876'ya kadar olan süreç içerisinde sinagog ile ilgili herhangi bir kayıt yoktu²⁶. 1872 yılında yapımı için yapılan girişim-

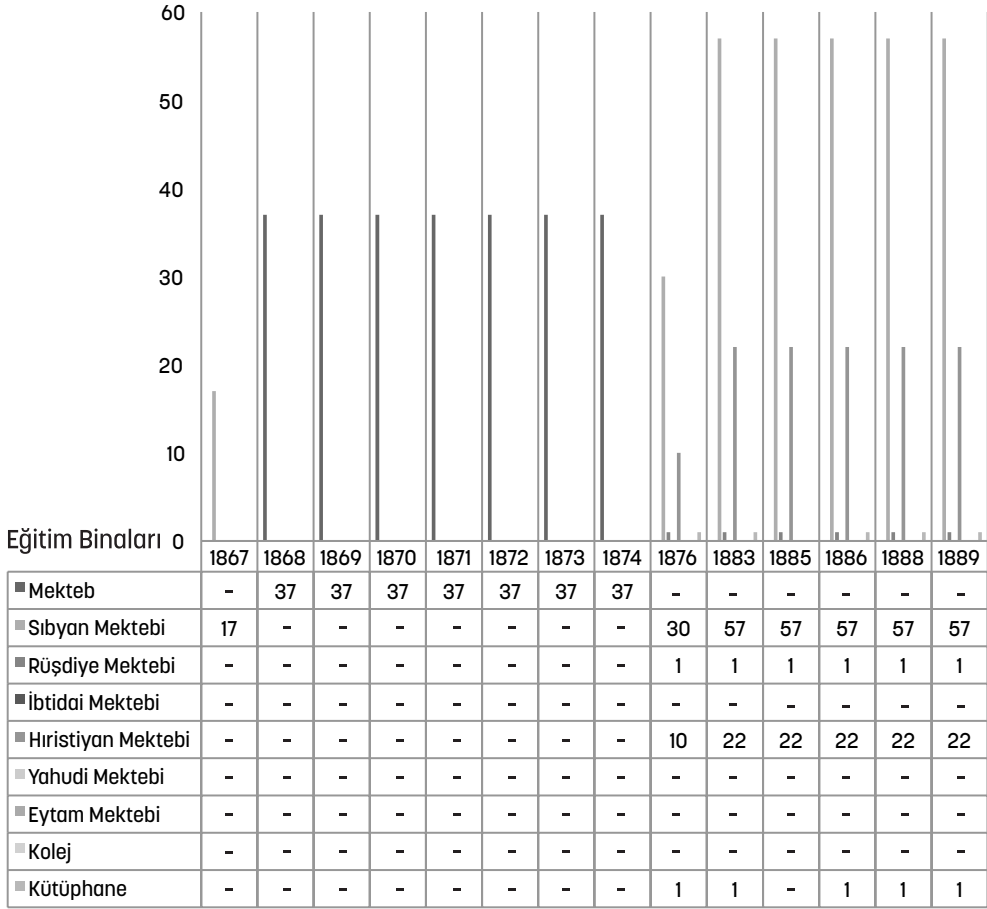
lerin neticesinde 1874 yılında inşasına başlanan yapı 1875 yılından tamamlanmış olmalıdır²⁷. Nitekim sinagogun olduğuna dair ilk salname kaydı 1876 yılına aitti²⁸. Nitekim ilerleyen süreç içerisinde de şehirde bir tane sinagogun olduğuna dair bilgiler aynen devam etmişti²⁹.

Sağlık İle İlgili Yapıları

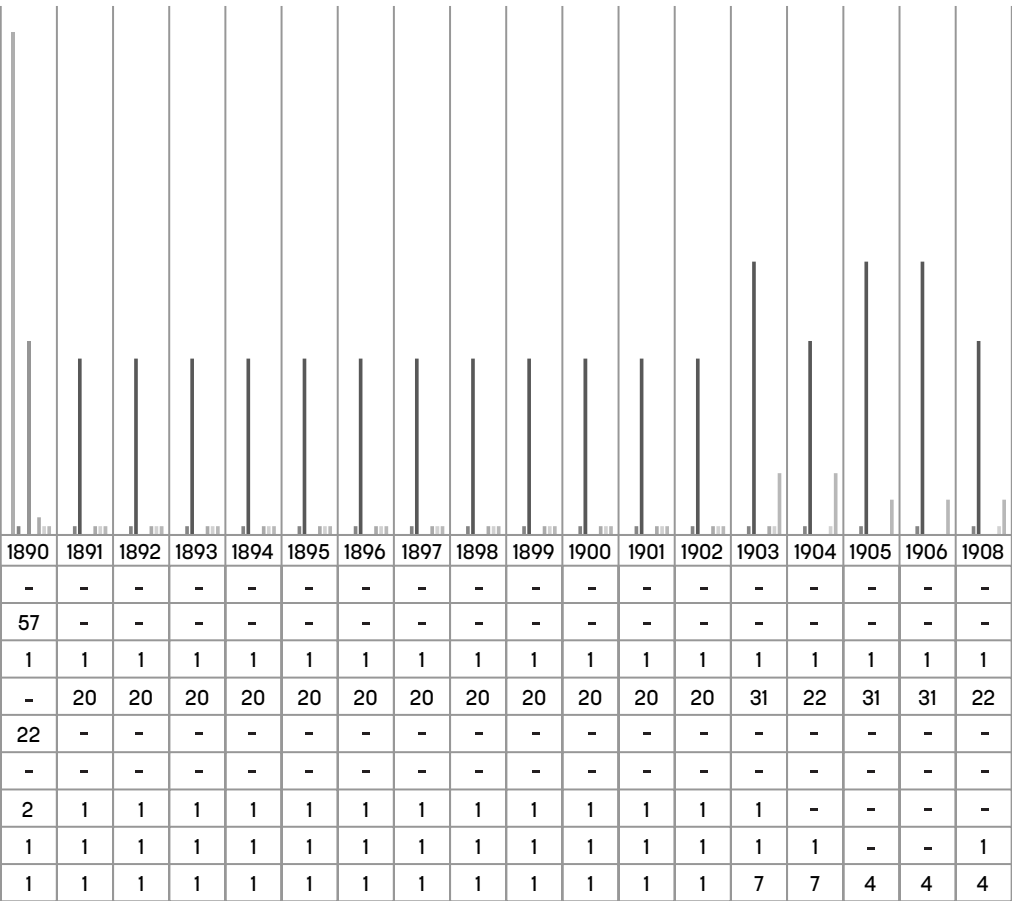
Grafik 4: Ayntab Şehri'ndeki Sağlıkla İlgili Yapıların Yıllara Göre Oranları

1900'lü yıllara ait bir kayıta; *Ayntablıların tababete karşı vaziyeti pekiyidir. Tababetin en mühim ve müşkil hastalıklarla mücadele eylediğini idrak eden halk müdavat-ı lazime yapılmadan üfürükçülükle, tütüzlemelerle, bir hastalığın zail olmayacağını artık takdir etmiş ve günden güne tababete fazla bir merbutiyyet beslemeye başlamıştır*³⁰ denilerek ahalinin modern anlamda tıbbi tedavi yöntemlerini tercih ettiklerinin altı çizilmektedir. Ayntab'taki sağlık hizmetleri, şehrin batı kesiminde oldukça havadar ve seçkin bir muhitte yer alan Türk (Beyaz - Sarı) ve Amerikan (Kolej) hastanelerince yerine getirilmekteydi. 1883 yılından itibaren Türk hastanesi faaliyete geçerken 1891'de Amerikan kolej hastanesi sağlık hizmetleri vermeye başlamıştı³¹.

Grafik 5: Ayntâb Şehri'ndeki Eğitim Binalarının Yıllara Göre Oranları

Ayntâb şehrinde eğitime büyük önem verildiği, bu amaçla inşa edilen yapıların mevcudundan da anlaşılmaktadır. Tanzimat ile birlikte eğitim alanındaki yeni yapılanmanın sonucu olarak diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, Ayntâb'daki eğitim-öğretim kurumlarını klasik ve modern olarak iki grupta değerlendirebiliriz. Müslümanlara hitap eden sıbyan mektepleri ve medreseler klasik eğitim kurumları, rüşdiye ve iptidailer ise modern eğitim kurumlarıydı. Şehirdeki yabancılara ait kolej ve mektepler de modern anlamda eğitim-öğre-

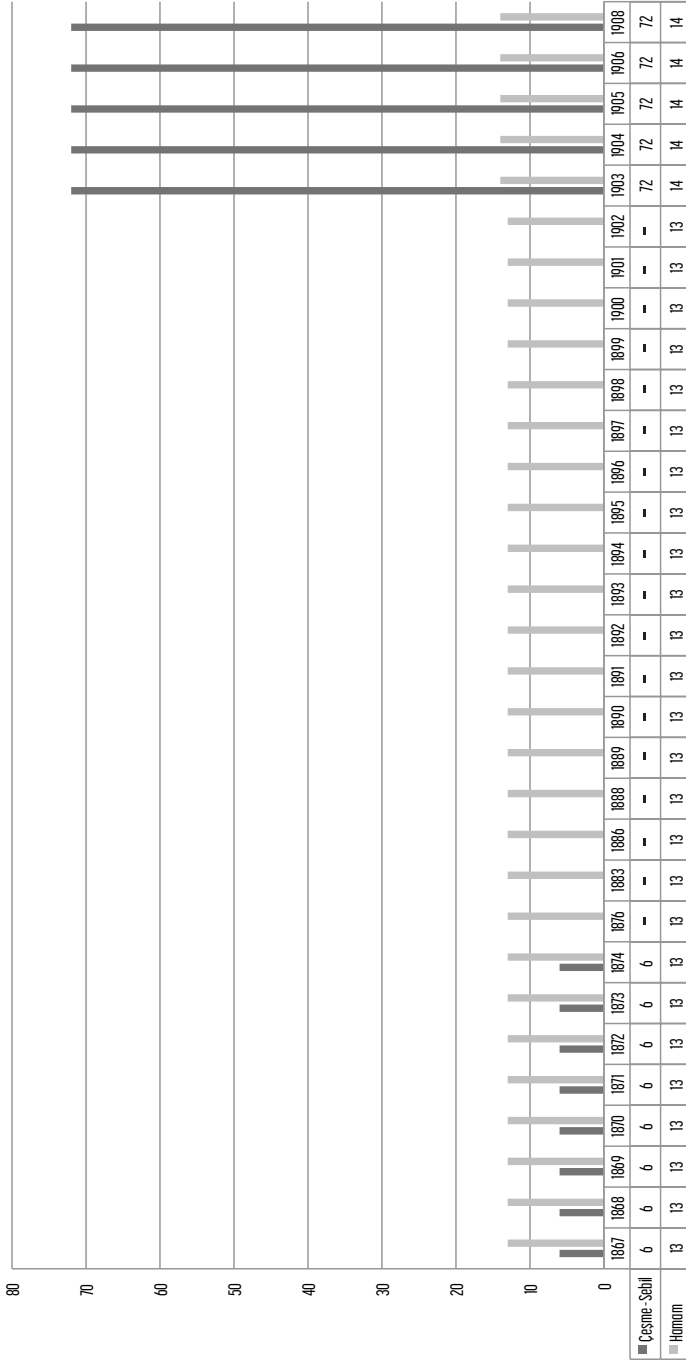

tim yürütülen mekânlardı³². Şehirde en fazla rağbet gören kurumlar arasında eğitime tahsis edilen binalar yer almakla birlikte maalesef ihtiyacı karşılayamamıştır.

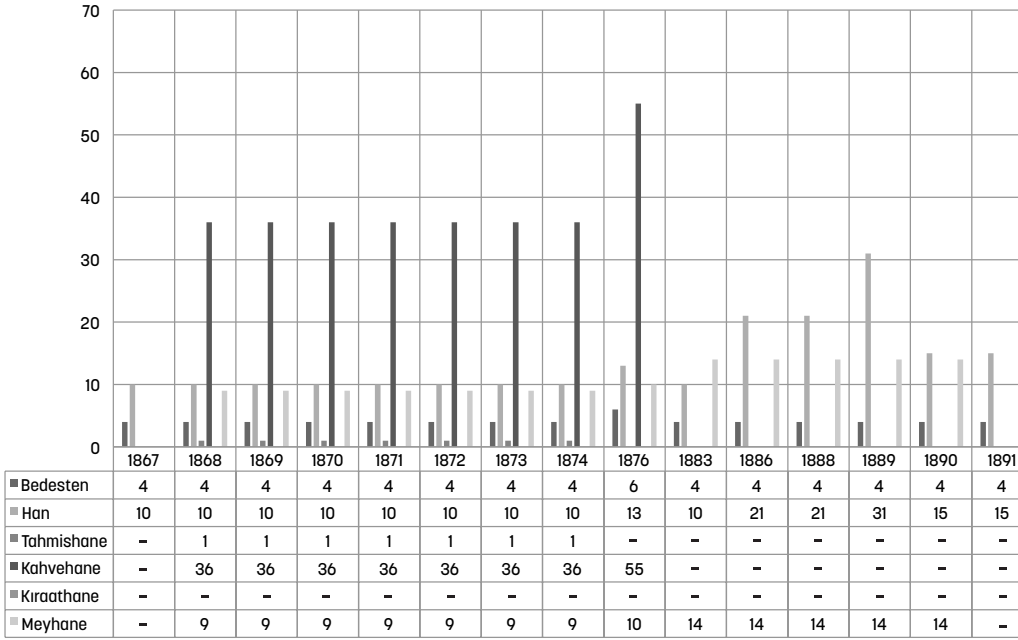
Ayntâb'daki medrese sayısı, 1867'de 21³³ iken 1903'te 22³⁴, 1904'ten itibaren 25³⁵ rakamına ulaşmıştı. 1876 yılına kadar Ayntâb'daki mektepler tek başlık altında değerlendirilmişti. 1867'de 17³⁶ tane olan mektep sayısı, 1876'da 30³⁷ ve 1883-1890 yılları arasında 57'ye çıkmıştı³⁸. Ancak klasik anlamda eğitim veren sıbyan mektepleri, modern anlamda eğitim veren iptidai ve rüştiye

mektepleri ayrı ayrı yazılmışlardı. Rüştîye mektebi bir tane olmasına karşılık iptidai mektebi sayısı yıllara göre değişmekteydi. Yabancılarla ve Azınlıklara ait mektepler, salname kayıtlarında müstakil olarak yer almışlardı. Şehirdeki kütüphane sayısı uzun yıllar sabit³⁹ olmasına karşılık 1903 yılından sonra inişli ve çıkışlı olarak artmıştı⁴⁰.

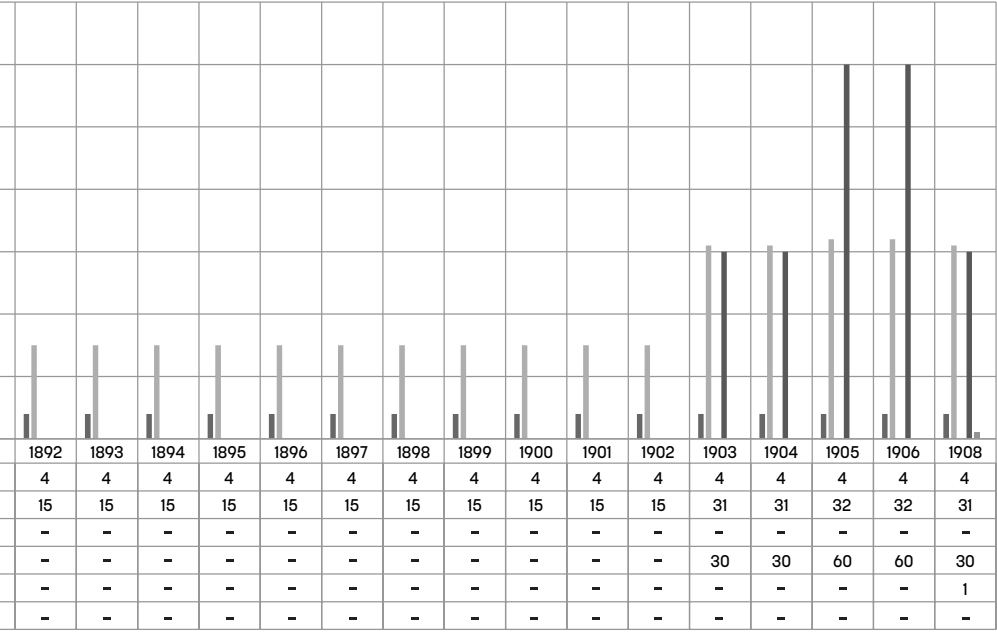

Grafik 6: Sosyal Hizmet Mekânlarının Yıllara Göre Oranları

Şehrin ulaştığı refah seviyesinin en önemli belirtilerinden biri genel kullanım amacı ile inşa edilen sosyal amaçlı hizmet mekânlarıdır. İnsanoğlunun vazgeçilmez temel ihtiyaçları arasındaki suyun temin edilmesi, fevkalade ehemmiyetliydi. İslamiyet'te suyun temini, en hayırlı işler arasında kabul görürdü. Nitekim hali vakti yerinde olanlar, şehirde hayrat amacıyla çeşmeler yaptırmışlardı⁴¹. Çeşmeler de şehrin fizikî çehrenin oluşmasına katkı sağlamışlardı⁴². Ayntâb'daki Sosyal Hizmet Mekânları, şehir içerisinde ulaşımı en uygun yerlere yapılmışlardı. Keza çeşmeler halkın istifade edebileceği alanlarda yer almışlardı. Sularının leziz olduğundan bahsedilen şehirde 1867 ile 1874 yılları arasında 6 çeşme⁴³, 1896'da 12 çeşme⁴⁴ ve 1903'de olağanüstü bir artış ile 72 çeşme mevcuttu⁴⁵.

Sosyal hizmet mekânları arasında yer alan hamamlar, İslam kültürünün vazgeçilmez unsurlarındandı⁴⁶. İslamiyet'in temizliğe verdiği ehemmiyet ile hamam yapımına özen gösterilmisti⁴⁷. Vakıflar sayesinde hayat bulan bu ananevi kuruluşlar, sırf yıkanma odaları olarak değil, aynı zamanda yorgunluğun giderildiği dinlenme mekânları olarak hizmet görmüşlerdi⁴⁸.

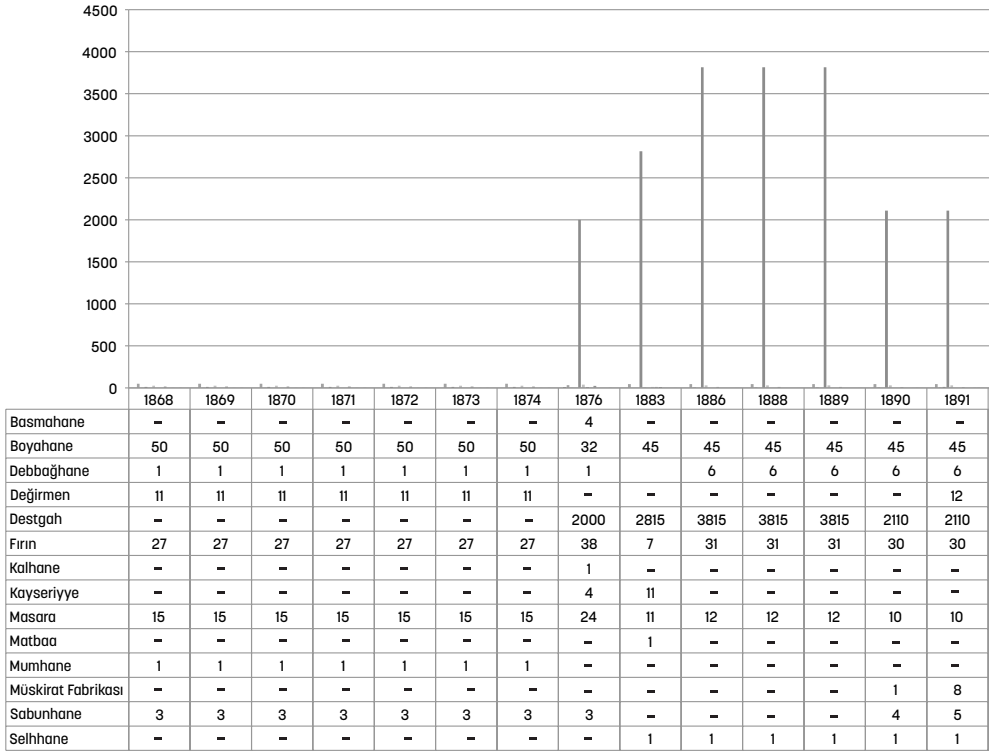

Grafik 7: Ticari Mekânlarının Yıllara Göre Oranları

Ayntâb şehrindeki hamam sayısı neredeyse sabit olarak kalmıştı. 1867 yılında 13 tane hamam⁴⁹ var iken 1903'te 14 taneydi⁵⁰.

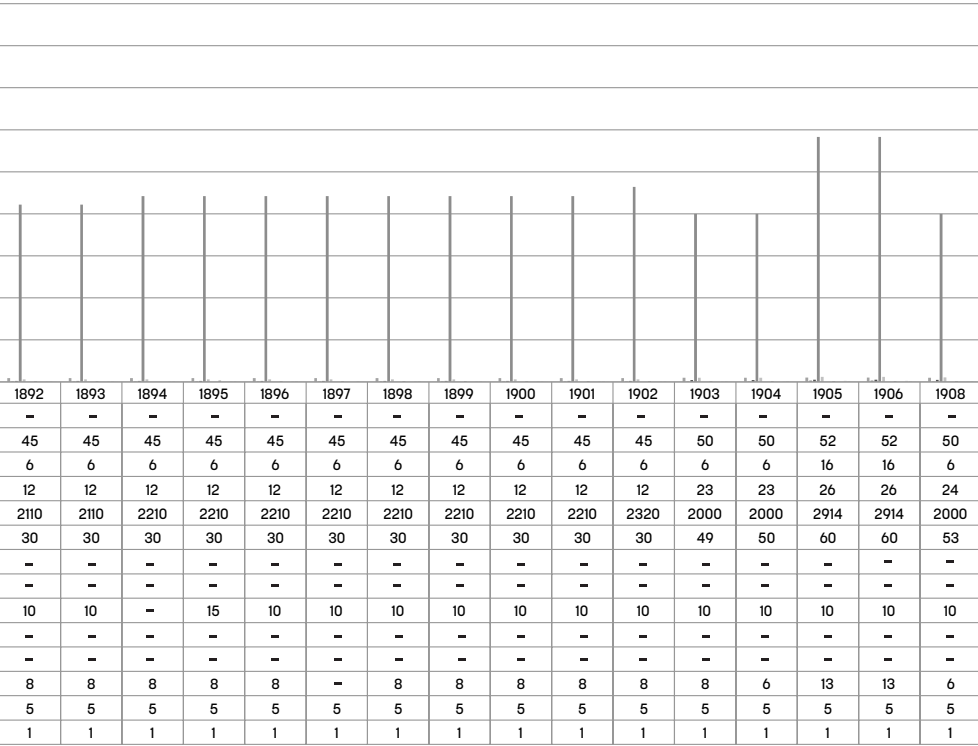
Osmanlı şehirlerinde çarşıların düzeni, camilerden ziyade büyük tacirlerin bulunduğu ve transit ticaretin gerçekleştiği mekân olan bedestene göre ayarlanmıştı. Gerek iç ticaret için ve gerekse dış ticaret için üretim yapan unsurlar bedestenin yakınlarında olup onları temizlik ve sağlık yönünden tehdit etmeyen iş kolları izlemiş ve son olarak debbağcılar ile boyacılar gibi şehrin kenarındaki akarsuya ihtiyaç duyan unsurlar yer almışlardı⁵¹.

Osmanlı şehirlerinde ticarî hayatın canlı bir şekilde devam ettiği çarşılar da genelde iki tüccar sınıfı vardı. Yerleşik ve gezgin olarak adlandırılan bu tüccar sınıflarından, yerleşik tüccarlar bedestenlerde yer alırken, gezginler ise bedestenlerin çevresindeki hanlarda faaliyet gösterirlerdi⁵². Şehirdeki han ve kervansaraylar, dışarıdan mal getiren tüccarların malları ve hayvanları ile konakladığı tesislerdi⁵³.

1867-1908 yılları arasında Ayntâb'ta bedesten sayısı 4'te sabit kalmış iken han sayısında inişli çıkışlı da olsa ciddi bir artış yaşanmıştı. 1867 yılından 1874'e kadar şehirdeki han sayısı 10 taneydi. 1876'da 13⁵⁴, 1883'de 10, 1886-1888'de 21, 1889'da 31, 1890 ile 1902 yılları arasında 15, 1903-1904'de 31, 1905-1906'da 32 ve 1908'de 31 taneydi⁵⁵. Netice itibariyle kırk bir yıllık zaman dilimi içerisinde yani 1867'de 10 tane olan han sayısının % 210'lük bir artış ile 1908'de 31 yükselmesi fevkalade dikkat çekici bir tablodur. Artışın bu denli fazla olması, şehrin gelişen ticari potansiyelinin bariz bir göstergesiydi.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ayntâb şehirde isimleri anılan bedestenler; Aziziye Bedesteni, Eski Bedesten, Kemikli Bedesten ile Mecidiye Bedesteni⁵⁶. Hanlar ise; Beldes Hanı, Belediye Hanı, Emir Ali Hanı, Gül Hanı, Hacı Ömer Ağa Hanı, Halep Hanı, Hasırcızade Hanı, Hışva Hanı, Gümrük Hanı, Millet Hanı, Nazar Ağa Hanı, Seyyid Ali Hanı, Tuz Hanı ve Yüzükçü Hanı⁵⁷.

Grafik 8: Küçük İşletmeler ve İmalathanelerin Yıllara Göre Oranları

Osmanlı şehir yaşantısına XVI. asırdan itibaren girmeye başlayan kahvehane, şehirlerin fizikî çehresi içerisinde sosyal kaynaşmanın olduğu mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslümanların namazdan önce vakitlerini geçirdikleri bu mekânlar, başlangıçta camilerin yanında yer almıştır⁵⁸. Ayntâb'da sosyal hayatın gerçekleştiği mekânlar kapsamında kahvehane sayısında dalgalı olarak artışlar ve azalışlar meydana gelirken meyhane mevcudunda fazla olmasa da istikrarlı bir şekilde artış görülmektedir.

Osmanlı üretim sisteminde küçük ve müstakil işletme tipi esastır. Tarım üretimden başka küçük üreticiliğin ikinci yönü küçük sanayidir⁵⁹. Sanat erbabı; devam eden bir geleneğin etkisi ile belli kurallara uyarak ürettiği malları kendileri pazarlardı. Genellikle de aynı mesleğe mensup olanlar, yan yana bu-

lunan dükkânlarla kendi meslekleriyle anılan sokaklarda birlikte çalışırlardı. Çarşı denilen yerler, her çeşit esnafın yer aldığı ve iki tarafında dükkânların sıralandığı mekânlar olup şehrin fizikî yapılanmasını etkilemişlerdi⁶⁰. Ayntâb'daki çarşılarından bazıları, diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi; debbağhane, mumhane, kasaphane, silahhane ve şaphane gibi çarşılar, gürültü ve temizlik nedeniyle varoşlarda yer almışlardı. İç kesimlerde ise daha ziyade gündelik ihtiyaçların karşılanacağı çarşılarla yer verilmişti.

Şehirdeki çarşı ve sokaklar gayet dar iken 1880'lerde yapılan bayındırlık faaliyetleri neticesinde binaların düzenine uyularak büyük caddelerin çoğu gayet güzel tarzda yenilenmişti. Dükkânların önlerinde gereksiz binalar kaldırılarak, çarşı ve pazarların önleri açılmıştı. Ayrıca çarşıların üzerine yarım kubbe şeklinde kargır ahşap ve direkler konulmuştu⁶¹.

1868 ile 1908 yılları arasını ihtiva eden süreçte Ayntâb'daki sanayi kuruluşlarından olan küçük işletmeler ve imalathaneler, bir iki istisnanın haricinde sayı mevcudu kademeli bir şekilde artış göstermişti⁶².

Sonuç itibarıyla Ayntâb'daki nüfus ve servet yoğunlaşması, gelir getiren kamusal binalara yatırım yapmayı sağlamıştır. Böylece yeni dinsel ve eğitsel kurumların açılması da mümkün olmuştur. 1867 ile 1908 yılları arasındaki zaman diliminde mekânsal anlamda bir durgunluk söz konusu olmamıştır. 1867 yılında 5001 hane mevcut iken 1908'de %192'lik bir artışla 14591 hane vardı. Keza dükkân sayısında da % 47'lik bir artış yaşanmıştı. 1867'de 36 olan cami sayısı, 1908'de %13'lik bir artışla 40'a ulaşmıştı. 1867'de 21 tane medrese mevcut iken 1908'te 25 tane vardı. 1867'de 10 tane olan han sayısı, 1908'de 31 taneydi.

B NÜFUS

Toplum bilimleriyle uğraşanların başvurdukları ilk kaynak toplumu oluşturanların nitelikleri ve nicelikleridir. Elbette ki toplumların gerçek görünümeleri, ancak nüfus özellikleri öğrenildikten sonra ortaya koyulabilirdi¹. Ömer Lütfü Barkan, *“memleket nüfusunun kütlesi, kesâfet ve dinanizmi, harita üzerindeki yayılışı ve konuş şekli, yer değiştirme imkân ve sür’atı, artış nispeti, yaşlara, cinsiyete, meşguliyeğe göre terekkep tarzının hesaba katılmasının muayyen bir devirde yaşamış olan bir cemiyetin iktisadi, içtimaî ve askerî problemlerini hakkıyla izah edebilmek için”* elzem olduğunu dile getirerek nüfus konusunun ehemmiyetine dikkate çekmişti².

Ayntâb’ın nüfusu konusunda en kapsamlı bilgiler, ilk olarak, XVI. yüzyıla ait Osmanlı Devleti’nin tahrir defterlerinde yer almıştır. Demografinin ehemmiyetine dikkat çeken Ömer Lütfü Barkan, tahrir defterleri üzerinde yaptığı çalışmalarla ilerleyen süreçte nüfus konusundaki çalışmalara öncülük etmiştir³. Özellikle XV. - XVIII. yüzyıllarda iktisadi amaçlar doğrultusunda yapılan tahrir sayımlarında; yerleşim birimleri şehir, kasaba, köy, mezra, yaylak-kışlak gibi mahallerin yanı sıra meskûn ahalinin isimleri, hukuki ve iktisadi statüleri, tahsil edilen vergi cinsleri ve miktarları, toprağı tasarruf şekilleri ve mülkiyet-vakıf sistemi yer almaktadır. Nüfus hakkında birtakım bilgiler olmakla birlikte nüfusun mevcudu ve etnik yapısı hususundaki bilgiler net değildir. XVI. yüzyıldaki tahrir sayımlarından istifade edilerek Ayntab’ın nüfusu hakkında birtakım tahmini verilere ulaşılmıştır. Buna göre; 1536 yılında 10600, 1543’te 10746 ve 1574’te ise 17138 rakamları tespit edilmiştir⁴.

Osmanlı Devleti açısından XVI. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan hadiseler, XVII. yüzyılda sistem değişikliğini kaçınılmaz kılmıştır. Timar sistemi hızla çözümlenerek işleyemez hale gelmiştir. Timar sisteminin uygulandığı topraklardaki vergilendirilebilir ekonomik etkinliklerin ve insan kaynaklarının yerinde tespit ve kaydını içermesi açısından istatistiksel analize uygun en zengin sayısal veriler sunan klasik tahrir sayımları da işlevselliğini kaybetmiştir⁵. Dolayısıyla demografi bağlamında çok önemli olan bilgilerin bir arada bulunduğu tahrir defterleri yazımı neredeyse terk edilmiştir. Timar sisteminin eski önemini kaybetmesiyle birlikte avarız vergisi, merkezî maliye açısından giderek ön plana

çıkmiştir. Böylelikle avarız vergisinin tahsili açısından önem arz eden avarız tahrirleri yapılmaya başlanmıştır⁶. Değişimin ve dönüşümün yaşandığı XVII. yüzyılda, avarız sayımlarının verdiği bilgilerin ışığında Ayntab'daki nüfus yapısı hakkında birtakım tespitlerde bulunmuştur. Buna göre; Ayntâb'ın nüfusu, 1617 yılında 12724, 1633'te 12173, 1634'te 12063, 1646'da 11798 ve 1650'de 11556 civarındadır⁷.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletlerin nüfuslarını tam olarak tespit etmek amacıyla harekete geçtikleri bir dönem egemen olmaya başladı. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren "*demografi çağı*" olarak tanımlanan süreçte, devletler nüfuslarını tam olarak tespit etme çabası içerisine girdiler⁸.

XIX. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan ve çökmekten kurtarma çabalarıyla birlikte; nüfus, arazi ve mal-mülk sayımı yeniden ehemmiyet kazandı. Sultan II. Mahmud, ülke yönetimini ele aldıktan sonra, içte ve dışta karşılaştığı güçlüklerin az da olsa üstesinden gelince, birtakım düzenlemelere girişti⁹. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının akabinde yeni ordunun masrafları ciddi bir sorun olarak ortaya çıktı. İmparatorluğun vergi kaynakları ve askerlik çağındaki nüfusu bilinmeden sorunun çözümü olanaksızdı¹⁰. Dolayısıyla imparatorluğun beşeri ve mali kaynaklarına ilişkin bilgi edinilmesini zorunlu kıldı. Modern yeni bir orduya asker alınması, ordunun etkin ve yedek birimler olarak örgütlenmesi zorunluluğu, erkek nüfusun yaşı ve sayısı hakkın-da doğru bilgi edinmeyi gerektirmekteydi. Osmanlı nüfus istatistikleri, önemli idari ve askeri ihtiyaçları karşılamak üzere geliştirildi¹¹.

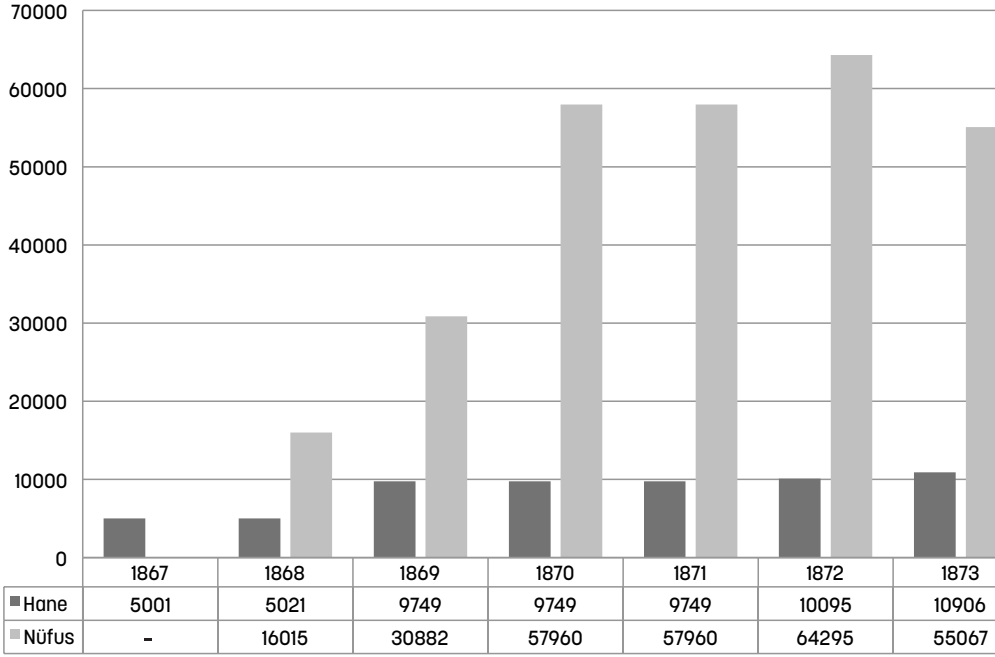
Osmanlı idaresi, ortaya çıkan ihtiyacı karşılayabilmek için bir anlamda envanter yoklamasına gereksinim duyduğundan hem merkezi hem de eyaletleri ihtiva eden nüfus sayımlarını ve yıllıkları (salname) geliştirdiler. Bunlar, nüfusun genel kompozisyonu ile büyüklüğü ve aynı zamanda Hıristiyanlar arasındaki etnik bölünmeleri hakkındaki temel ve güvenilir bilgi kaynaklarıydılar. Sayım yöntemleri ve istatistiklerin niteliği sürekli bir evrim geçirdi. Öyle ki 1881-1893 yılları arasındaki sayımlarda oldukça gelişmiş bir düzeye ulaşılar. Erken tarihli rakamlar, genelde güvenilir olmakla birlikte 1880'li yıllardaki sayımlardan daha yüksek bir hata payı içerirlerdi¹².

1831 yılındaki ilk nüfus sayımının temel amacı, vergi tahsil edilecek ve askere alınacak kişilerin belirlenmesi olduğundan, sayımda başta kadınlar olmak üzere nüfusun belirli kesimleri sistemli olarak sayım dışında bırakılmıştı. Ayrıca umumi sayım, ülke genelini kapsamadığı gibi farklı mahallerde muhtelif tarihlerde tekrar yapılmıştı. 1831 yılındaki sayımın sonrasında sair zamanlarda da nüfus sayımları gerçekleştirilmişti. 1844'te teşekkül olunan Redif Asâkir-i Mansûre ordusunun, asker potansiyelini tespit amacıyla sayım yapılmıştı¹³. XIX. yüzyıldaki ilk nüfus sayımlarında; Ayntâb'ın demografik yapısı hakkında tatmin edici bilgiler mevcut değildi. Özellikle 1830 yılındaki sayımda Ayntâb'ın Halep eyaletine dâhil edilmesi¹⁴ ve akabinde isyan eden Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın işgaline uğraması, nüfus sayımının yapılmasını olanaksız kıldığından nüfus konusunda bir malumat yoktu.

1844 yılında ordunun asker ihtiyacını karşılayabilmek gayesiyle ülke genelinde yeni bir nüfus sayımının yapılmasına karar verilmiş ve tatbik edilmişti¹⁵. Nitekim 1849 yılında Halep Vilayeti'nde sayımın tamamlandığı, hükümet ile valilik arasındaki resmi yazışmalarda açıkça görülmekteydi¹⁶. Hatta Ayntâb'ın demografik yapısıyla alakalı olarak birtakım belgeler de tespit edildi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 3727 numaralı nüfus icmal defterine göre; Ayntâb Kazası'nda 5305 hane mevcuttu¹⁷. Arşivdeki diğer nüfus defterinde ise Ayntâb'ta misafir olarak ikamet edenlerin bilgileri yer almıştı¹⁸. Her iki kayıta da birtakım bilgiler vardı. Ancak kaza geneliyle ilgili kapsamlı bir nüfus sayımı yapılmamıştı. Netice itibarıyla gerek 1831 ve gerekse 1844 yılındaki nüfus sayımlarında Ayntâb'ın nüfusu konusunda tatmin edici bir kayda tesadüf olunmamıştı.

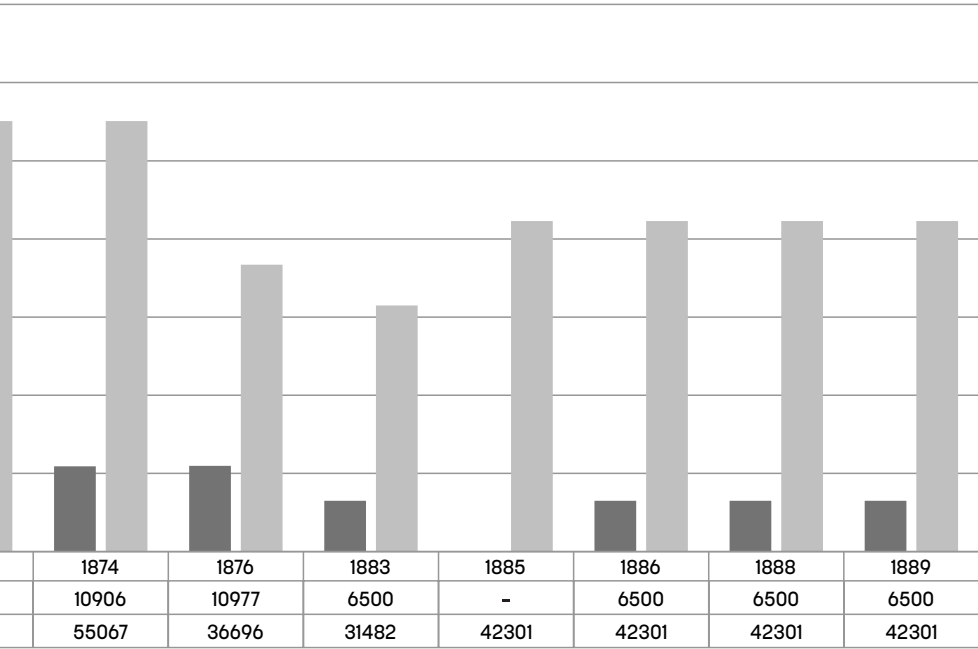
XIX. yüzyılda özellikle yüzyılın ikinci yarısında yani 1864 yılından itibaren yayınlanan vilayet salname dizileri, demografik alanda oldukça kıymetli veriler sunmuştu. Yerleşim birimleri hakkında dahası nüfusla ilgili kayda değer bilgiler, salnamelerde yer almıştı. Dolayısıyla nüfus sayımları yapılamayan ya da sayım konusunda net bilgilerin olmadığı Ayntâb gibi yerleşim birimleri açısından vilayet salnameleri, bu noktada büyük önem arz etmekteydi.

Vilayet salnamelerindeki demografik bilgiler, bir kısım eksikliklere karşın, kapsadığı bölge nüfusunun dini mensubiyeti, miktarı ve etnik yapısı hakkında

kıfayetli bilgi vermektedir. 1867 ile 1908 yılları arasını ihtiva eden salname külliyyatında Aynâtâb'ın nüfusu ile ilgili önemli bilgilere ulaşıldı. Bu bilgiler, dönemin diğer kaynakları özellikle seyyahların ve kronik eserlerin verdiği bilgilerle mukayese edildi.

1867 ile 1889 yılları arasını ihtiva eden Halep Vilayet Salnameleri'nin Aynâtâb ile ilgili verdiği demografik bilgiler, kendi içerisinde tutarlı olmadığı gibi zaman zaman kadınların kayıtlarda yer almamaları, şehir merkezi ile kazanın birbirini yerine kullanılması, vergiden muaf olan veya askerlik hizmeti yükümlülüğü olmayan ya da ulaşılmadıkları için sayım memurları tarafından kaydedilmeyen kişiler de göz önüne alındığında nüfus verilerinin değerlendirilmesinde karşılaşılan en ciddi sorunlardı¹⁹.

Grafik 9: Ayntâb'taki Hane ve Nüfus Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı²⁰

Grafikte de görüleceği üzere 1867 ile 1889 yılları arasındaki yirmi iki yıllık süreçte Ayntâb'ın demografik yapısında ciddi hareketlilikler söz konusudur. Gerek hane sayısı açısından ve gerekse nüfus bakımında istikrarlı bir durum görülmemektedir. Klasik nüfus hesaplamalarında hane sayısının 5 olduğu görüşü, burada pek geçerli değildir. 1868 yılında hane başına düşen kişi sayısı 3,2; 1869'da 3,1; 1870-1871'de 5,9; 1872'de 6,3; 1873-1874'de 5; 1876'da 3,3; 1883'de 4,8 ve 1886-1889'da 6,5 idi. Sadece erkeklerin yazıldığı ya da kaza ile şehir merkezinin birbirinin yerine yer almasından ötürü rakamlar arasında inişli ve çıkışlı durumlar yaşanmıştı. Döneme tanıklık eden şehir sakinlerinden Mustafa Fehim Efendi, 1880'li yıllarda Ayntâb kazasının nüfusunun 62934 ve şehir nüfusunun 32800 olduğunu beyan etmekteydi²¹. Nitekim 1883 yılına ait salname verileri²² ile Mustafa Fehim Efendi'nin şehir merkeziyle ilgili olarak verdiği rakamlara benzerlik göstermekteydi.

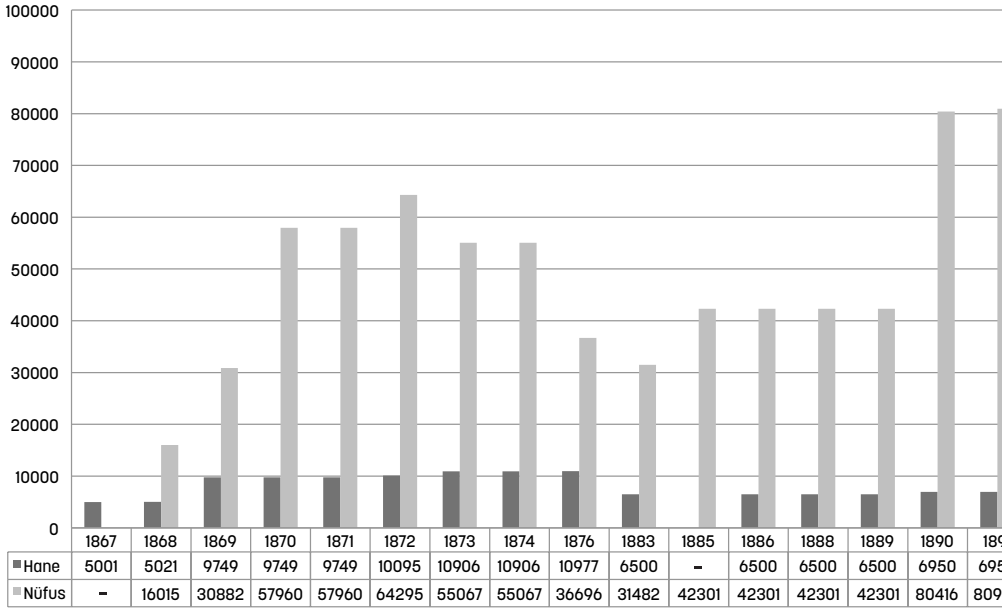
Tablo 1: 1884 Yılında Ayntâb Şehri'ndeki Erkek Nüfusunun
(15 – 60 Yaş) Mahallelere Dağılımı²³

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Akyol	240	İbn-i Şeker	174	Kurb-ı Şarkîyan	16
Arab	36	İmam Bölüğü	86	Kurb-ı Tarla-yı Cedit	32
Baçavra Bölüğü	19	Kaba Sakal	88	Kürkciyân	284
Bey	168	Kanalıcı	64	Kürtinciyan	150
Bostancı	94	Kara Ma'aş/ Ma'in	36	Mağarabaşı	40
Boyacı	60	Kara Sakal	52	Musulluzâde	108
Cabi	88	Karacalı Bölüğü	54	Müzellef Hanesi	24
Cevizlice	140	Kastel	37	Nergis Hanesi	32
Çakmak	51	Kaya Sokağı	52	Sefer Paşa	15
Çukur	354	Kayacık	132	Seng-i Hoşkadem	54
Delbes	96	Kayseriyye	68	Seng-i Nakkaş	32
Düğmeci Bölüğü	34	Kazzâz Bölüğü	116	Seng-i Tavil	110
Eblehan	182	Kebkeb Bölüğü	100	Suya Batmaz	76
Ehl-i Cefa	188	Kepenek	130	Şarkiyân	74
Emin Dede	21	Kıfâr Hanesi	34	Şeyh Can Bölüğü	34
Fare Bölüğü	60	Kılıncoğlu	74	Şeyh Selman	76
Gerciğin Bölüğü	15	Kızılca Mescid	146	Taracık Sokak	60

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Gülşâ Hanesi	58	Kocaoğlan	104	Tarla-yı Atık	289
Hacı Baki	98	Kozanlı	324	Tarla-yı Cedit	170
Hacı Halil	62	Kurb-ı Aliyü'l-Neccâr	37	Tesahcı Hanesi	26
Hacı Vehhâb	28	Kurb-ı Bey	28	Tevbe	163
Hamamcı Hanesi	78	Kurb-ı Bostancı	58	Tıslakî	111
Hayk Baba	26	Kurb-ı Cevizlice	38	Ümrüklü Hanesi	36
Hayk-ı Müslüman	314	Kurb-ı İbn-i Şeker	36	Yahni	186
Hayk-i Zımmiyân	132	Kurb-ı Kayacık	60	Yalnız Hanesi	66
Hızır Çavuş	88	Kurb-ı Kozanlı	246	Yaprak Bölüğü	85
İbn-i Eyûb	426	Kurb-ı Molla Ahmed	58	Zencirli	318

Mustafa Fehim Efendi, eserinde 1884 yılında Ayntâb şehrindeki 15 ile 60 yaş arasındaki erkek nüfusun mahallelere dağılımı konusunda fevkalade önemli bilgiler vermiştir²⁴. 6199 Müslüman, 2166 Hristiyan ve 122 Yahudi erkek nüfusun²⁵ mahallelere dağılımı tabloda ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. İbn-i Eyüp, erkek nüfusu en fazla mahalle olmakla birlikte Sefer Paşa ve Gercigin ise nüfusun en az olduğu mahallelerdi²⁶.

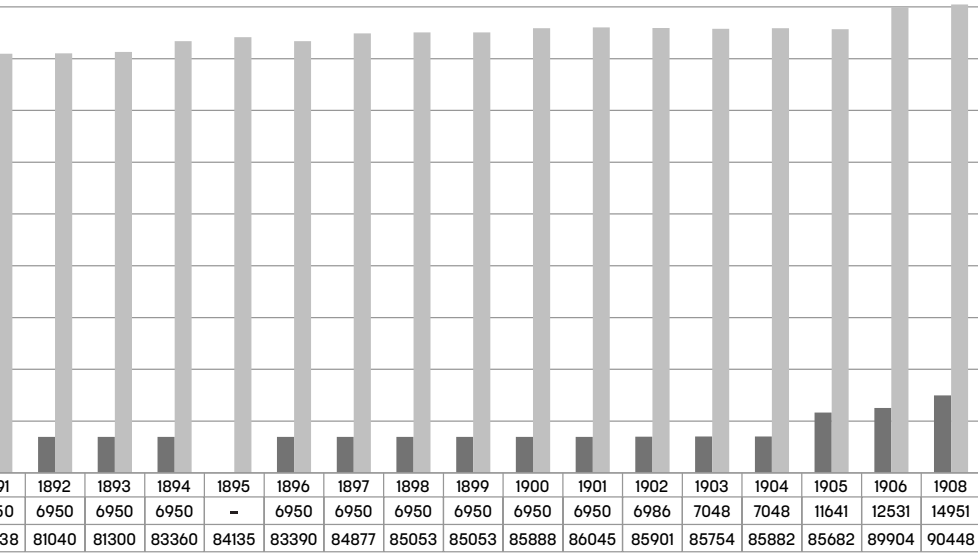
1887 yılında Ayntâb şehir merkezinde meskûn erkek nüfusun dağılımına bakıldığında 12793 kişi Müslüman ve 7952 kişi Gayrimüslimdi. Kaza geneline ise Kızılhisar-ı Kebir nahiyesinde 2295 Müslüman erkek, Hezek nahiyesinde 3453 Müslüman ve 5 Gayrimüslim erkek, Çarpın nahiyesinde 1961 Müslüman erkek, Orul nahiyesinde 4145 Müslüman ve 140 Gayrimüslim erkek,

Reşi nahiyesinde 1164 Müslüman erkek, Cegde nahiyesinde 3782 Müslüman erkek, Kızık nahiyesinde 771 Müslüman erkek ile Telbeşar nahiyesinde 1787 Müslüman erkek kayıt altına alınmıştı²⁷. İlgı çeken bir nokta ise kaza geneli itibara alındığında erkek nüfusun yaklaşık %51,5 oranı Ayntâb şehrindeydi.

1881 yılında Nüfus-u Umumi İdaresi'nin kurulmasıyla birlikte 1874'te planlanan ancak bir türlü hayata geçirilemeyen nüfus sayımı yapılması yeniden gündeme geldi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun modern anlamdaki ilk toplu nüfus sayımı, 1888-1889 yılında, Balkanlar, Anadolu ve Suriye'deki (Ürdün, Lübnan'ın büyük bölümü ve Filistin dâhil olmak üzere) topraklarının büyük bölümünde hemen hemen tamamlandığını varsayılması görüşü²⁸, Ayntâb içinde geçerlidir. Keza 1889 yılında tamamlanan nüfus bilgileri, 1891'da yayınlanan salname kayıtlarında açıkça verilmekteydi²⁹. 1895 yılına ait salnamede "*Nüfus İdâresi Kuyûdâtından Çıkarılan Ayntâb Kazâsının Nüfus Cedveli*" ibaresi ile karşılaşılmaktadır³⁰.

Grafik 10: Ayntâb'taki Hane ve Nüfus Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı³¹

Grafikte de açıkça görüldüğü üzere 1890 ile 1908 yıllarını ihtiva eden on sekiz yıllık bir süreç içerisinde Ayntâb kazasının demografik yapısında istikrarlı bir şekilde artış yaşanmıştı. Yıllar içinde nüfusun artış hızını ve yoğunluğunu tespit etmek mümkündü. Ayntâb'da gerek hane sayısı açısından ve gerekse nüfus mevcudu bakımından artış net bir şekilde görülmektedir. 1890 ile 1908 yıllarındaki veriler, arasında hane bazında ele alındığında artışın oranı %115 iken nüfus mevcudu açısından %12,47 idi. Klasik nüfus hesaplamalarında hane sayısının 5 olduğu görüşü pek geçerli değildi. 1890 yılında hane başına düşen kişi sayısı 11,5; 1891-1893'de 11,6; 1894-1896'da 11,9; 1897-1899'da 12,2; 1900-1901'de 12,3; 1902'de 12,2; 1903-1904'de 12,1; 1905'de 7,3; 1906'da 7,1 ve 1908'de 6 idi. Hane başına düşen kişi sayısının oldukça yüksek olması değerlendirmeye alınan kaza nüfus mevcudu ile kaza genelindeki hane sayısını ihtiva etmemesinden kaynaklanmaktaydı.

Tablo 2: 1890 – 1908 Yılları Arası Ayntâb Kazası Nüfus Dağılımı

Tarih	Müslüman	Ermeni Katolik	Ermeni	Protestan	Yahudi	Latin
1890	64.891	---	---	---	---	---
1891	65.291	316	11.244	3.373	714	---
1892	65.398	307	11.303	3.318	714	---
1893	65.456	309	11.314	3.319	714	---
1894	67.054	334	11.540	3.529	715	---
1895	68.013	329	11.533	3.528	732	---
1896	68.013	329	11.533	3.528	587	---
1897	68.418	336	11.699	3.611	730	---
1898	67.514	334	12.789	3.686	730	---
1899	67.514	334	12.789	3.686	730	---
1900	68.531	383	12.342	3.766	714	69
1901	68.837	349	12.085	3.840	743	108
1902	69.032	349	11.798	3.871	743	108
1903	69.032	349	11.651	3.871	743	108
1904	68.905	344	11.921	3.945	759	108
1905	68.905	344	11.921	3.945	759	108
1906	69.920	477	13.902	4.584	696	336
1908	69.481	470	13.937	4.577	675	336

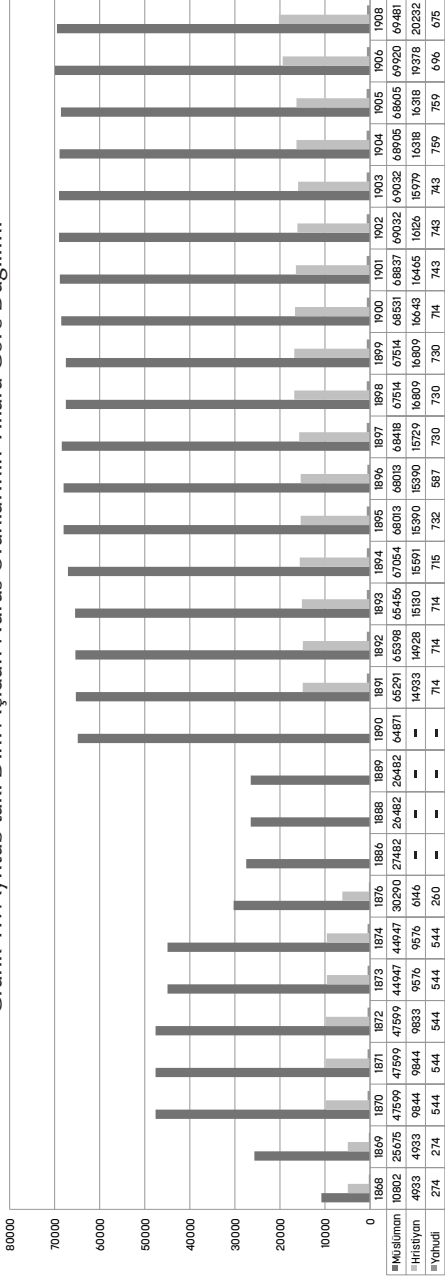
Kıbtı	Ortodoks	Süryani	Yabancı	Ecnebi	Toplam
---	---	---	---	---	80.416
---	---	---	---	---	80.938
---	---	---	---	---	81.040
---	---	---	---	---	81.112
---	---	---	188	---	83.360
---	---	---	---	---	84.135
---	---	---	---	---	83.990
83	---	---	---	---	84.877
---	---	---	---	---	85.053
---	---	---	---	---	85.053
83	---	---	---	---	85.888
83	---	---	---	---	86.045
---	---	---	---	---	85.901
---	---	---	---	---	85.754
---	---	---	---	---	85.982
---	---	---	---	---	85.982
16	54	9	---	---	89.994
---	54	9	826	23	90.388

Vital Cuinet, 1890 yılında Ayntâb kazasının nüfusunun 86988 ve şehir nüfusunun da 43150 olduğunu beyan etmektedir³². Bu minval üzerine hesaplama yapıldığında hane başına düşen kişi sayısı 6,2 idi. 1891 yılında *Annuaire Oriental du Commerce* (Şark Ticaret Yıllıkları)'de şehir nüfusu 45900 idi³³. 1893/1894'de Ayntâb Şehri'nin nüfusu; 45900 olmakla birlikte 6950 hane-nin olduğu yerleşim biriminde hane başına düşen kişi sayısı 6,6 idi³⁴. Şemseddin Sami, 1894 yılında şehir nüfusu hakkında herhangi bir malumat vermemekle birlikte kaza nüfusunun 86988 olduğunu belirtmektedir³⁵. 1896 yılında gelişen bir şehir görünümünde olduğundan bahsedilen Ayntâb'da 50000 nüfus ve 10000 hane mevcuttu³⁶. Dolayısıyla hane başına düşen kişi sayısı 5 idi ki klasik nüfus hesaplamalarında genelde kabul olan bir rakamdı.

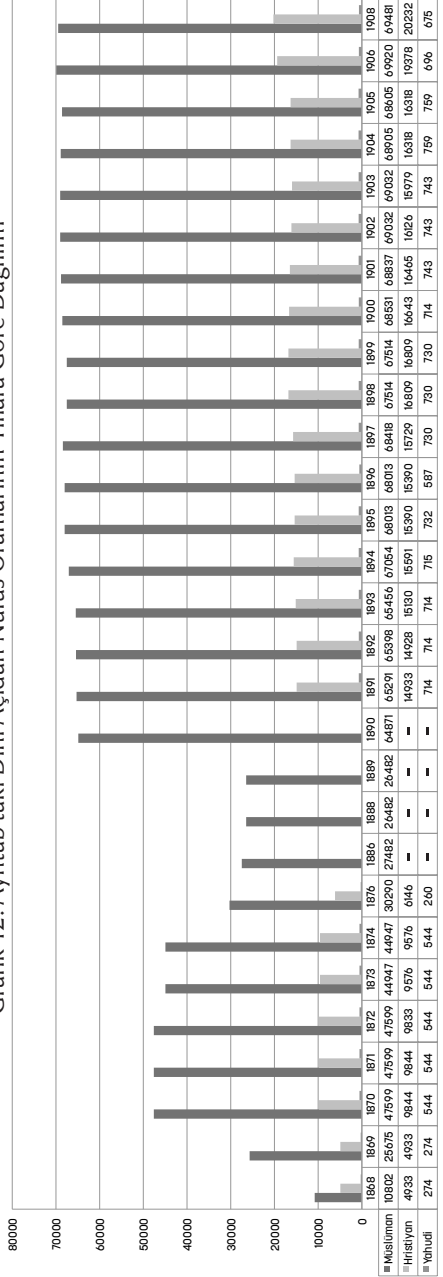
XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı yöneticileri, farklı etnik yapıdan gelen ve özellikle Hristiyan olan grupların, dönemin yükselen değeri olan milliyetçilik akımlarından etkilenecek bağımsızlık elde etme gayretleri içine girmeleri ve yavaş yavaş devletten kopmaya başlamaları üzerine, ülkedeki mevcut etnik yapıyı tam olarak bilmek ihtiyacı duymuşlardı. Nitekim Ayntâb'da nüfus cetvellerinde ayrıntılı bir şekilde tasnifleme usule gidilmişti³⁷. Hatta 1895 yılında hükümet tarafından özellikle Ermenilerin mevcudu ile ilgili olarak sayım yapılması için talimat verilmişti³⁸. Tabloda da görüldüğü üzere salnamelerdeki nüfusunun dini mensubiyeti, miktarı ve etnik yapısı hakkında yeterli ölçüde bilgiler mevcuttu.

Her iki grafikte de Ayntâb kazasında, Müslümanlar nüfusun ezici çoğunluğunu teşkil ettiği açıkça görülmektedir. Gayrimüslim unsurlar arasında ise Hristiyanlar ikinci sırada yer almaktadır. Belirtilmesi gereken bir husus ise 1890 yılına ait Cuinet'in verdiği bilgilerdir. Gerçi batılı gezginler özellikle Gayrimüslim nüfusun mevcudu konusunda zaman zaman rakamları olduğundan fazla ifade ederlerdi. Nitekim Cuinet verdiği kaza genelinde rakamlarda 65085 Müslüman, 21046 Hristiyan ve 857 Yahudi olduğu göz önüne alındığında Müslümanların ezici çoğunluğu teşkil ettikleri görülmektedir³⁹. Ancak Gayrimüslim unsurların mevcudunu 1891 yılındaki salname verileri⁴⁰ kıyas edildiğinde Cuinet, 6196 kişiyi fazladan yazmıştı⁴¹. Cuinet'in verdiği rakamlar, 1891 yılına ait *Annuaire Oriental du Commerce*'deki verilerle uyuşmamaktadır Fransızca yıllıkta Ayntâb Şehri'ndeki Ermeni nüfusu 12000 idi⁴². 1893/1894

Grafik 11: Aynatâb'taki Dini Açıdan Nüfus Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 12: Aynatâb'taki Dini Açıdan Nüfus Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı

Ayntâb Şehri'ndeki Ermeni nüfusunun 12000 olduğunu not edilmişti⁴³. 1896 ise 22000 Ermeni'nin⁴⁴ olduğu belirtilmekle birlikte az da Cuinet'i verdiği rakamları geçmişti.

Salnameler demografik yapı hakkında bugün dahi ihtilaf konusu olan hususlarda, dönemine ışık tutacak açık ve sarıh ipuçları vermektedir. Ağırlıklı olarak Müslüman toplumun nüfus kayıtları verilmiş olmakla birlikte, Müslüman olmayan unsurlara ait toplam nüfus miktarları da yer almıştır. Netice itibarıyla Ayntâb'da Müslümanların nüfus bağlamında ezici bir üstünlüğü söz konusudur.

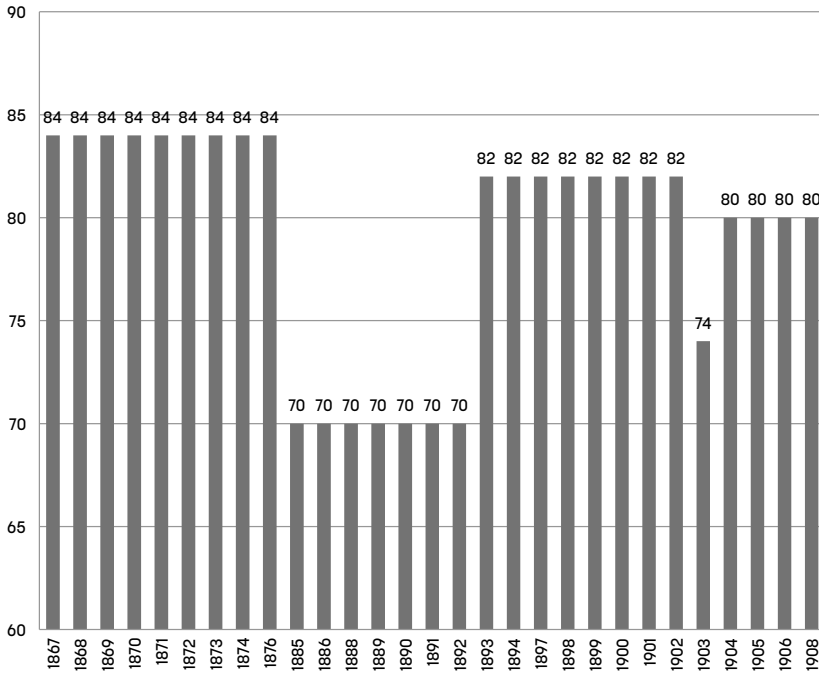
C YERLEŞME

XIX. yüzyılda Ayntâb kazasında yerleşme şehir merkezinde ve kırsal alanda olmak üzere iki başlık altında değerlendirilebilir. Şehrin muhtelif yerlerinde yerleşmenin olduğu mahalleler ile kırsal alanda köyler, ahalinin ikamet ettiği yerleşim birimleriydi. Coğrafi koşullar ve ulaşım olanakları göz önüne alınarak birbirlerine yakın köylerin teşekkül ettiği nahiye köy ile kaza arasındaki idari bir üniteydi.

a- Mahalle: Cuma namazı kılınan ve ticaretin gerçekleştiği pazarı bulunan bir yerleşim birimi olarak fizikî açıdan betimlenen Osmanlı şehrinde; yönetim ve savunma binaları, dinî ve kültürel yapıları, çarşı-pazar, evleri ve yolların hepsini içinde barındıran mahalleler, temel unsur olarak kabul görmüşlerdir. Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan, birbirlerinin davranışlarından kısmen sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerin bir arada yaşadığı bir mekândı. Mahalle, şehrin sadece fizikî bir parçası olmaktan öte sosyal dayanışmanın da gerçekleştiği bir alandı. Mahalle, yerleşim birimi olmasının yanı sıra mülkî, beledî ve adlî teşkilatın da temel basamağını oluşturmuştu¹.

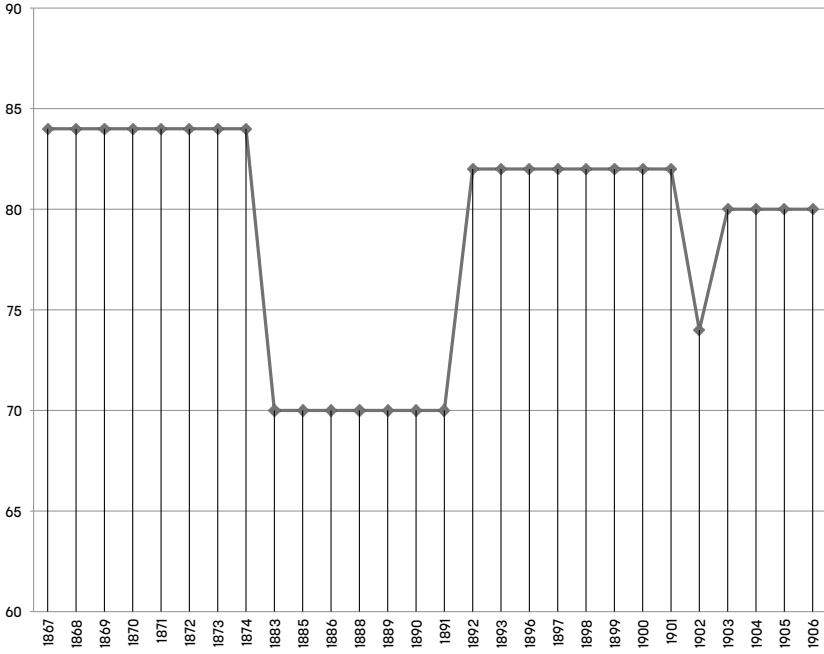
Türk-İslam şehirlerinde olduğu gibi Ayntâb şehrinin de çekirdeğini mahalle teşkil etmiştir. Ayntâb şehrinde 1536 yılında 24, 1543'te 29, 1574'te 32, 1625'te 36, 1628'de 34, 1634'te 35 ve 1642'de 35 mahalle vardı². Zaman içerisinde büyüyen ve gelişen şehrin fiziki yapısı içerisinde mahalle sayısında da artış yaşanmıştı. Keza XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait salname kayıtlarında; şehirdeki mahalle sayısının ortalama 80 civarındaydı. XVII. yüzyılda ortalama 35 olan mahalle sayısının XIX. yüzyılın ikinci yarısında 80'li rakamlara ulaşması, şehirdeki mahallenin gelişiminin %108'lik bir oranda artış göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

Grafik 13: Ayntâb'taki Mahalle Sayısının Yıllara Göre Dağılımı³

Grafikte de görüleceği üzere Ayntâb şehri ile ilgili salnamelerden elde edilen verilere göre mahalle sayısı değişiklik göstermektedir. Mahalle sayısı; 1867 – 1874 yılları arasında 84 (83)⁴; 1885 – 1892 yılları arasında 70⁵; 1893 – 1902 yılları arasında 82⁶; 1903'te 74⁷ ve 1904 ile 1908 yılları arasında 80'dir⁸.

Ayntâb ile alakalı olan salname külliyatı içerisinde bazı sayılarda hem şehirdeki mahalle ismi hem de sayısı yer alırken bazısında sadece sayı değerine yer verilmiştir. 1878, 1882, 1883, 1895 ve 1896 yıllarına ait salnamelerde hem mahalle ismi hem de sayısı yoktur⁹.

Grafik 14: Ayntâb'taki Mahalle Sayısının Yıllara Göre Dağılımı¹⁰

Salname külliyatı içerisinde şehirdeki mahalleler ile ilgili ayrıntılı bilgilere 1868 – 1874¹¹, 1903¹² ve 1904 – 1908¹³ yılları arasında olanlarda tesadüf edilmiştir. 1868 – 1874 yılları ait kayıtlarda şehirdeki mahalle sayısı 84(83) olmakla birlikte hepsinin ismi yer almaktadır. Ancak uzun zaman sonra yaklaşık yirmi dokuz yıl sonra mahalle isimleri 1903 yılına ait salnamede yazılmıştı. Zaman dilimi göz önüne alındığında burada verilen bilgiler çok tutarlı olmadığı için müstakil olarak değerlendirilmiştir. 1904 – 1908 yıllarını ihtiva eden salnamelerde 80 olan mahalle sayısı ile birlikte mahalle isimleri de ayrı ayrı kaydedilmişti. Dolayısıyla konunun analitik değerlendirmesi noktasında iki zaman dilimi olarak 1868 – 1874 ile 1904 – 1908 kıstas olarak göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 3: 1868 ile 1874 Yılları Arasında Ayntâb Şehrî'ndeki Mahalleler

Akyol	Hacı Halil	Kebkeb	Mağarabaşı
Arab Hanesi	Hacı Vehhab	Kepenek	Musulluzade
Baçavra	Hamamcı Hanesi	Kıfar Hanesi	Müzellef Hanesi
Bayrak Bölüğü	Hayk Baba	Kılınçoğlu	Nergis Hanesi
Bey	Hayk-ı Müslüman	Kızılca Mescid	Sefer Paşa
Bostancı	Hayk-ı Zımmiyan	Kocaoğlan	Seng-i Hoşkadem
Boyacı	Hızır Çavuş	Kozanlı	Seng-i Nakkaş
Cabi	İbn-i Eyüb	Kurb-ı Ali-yü'n-Neccar	Seng-i Tavil
Cevzlice	İbn-i Kör	Kurb-ı Bey	Suya Batmaz
Çakmak Bölüğü	İbn-i Şeker	Kurb-ı Bostancı	Şarkıyan
Çukur	İmam Bölüğü	Kurb-ı Cevzlice	Şeyh Can
Daracık Sokak	Kaba Sakal	Kurb-ı İbn-i Şeker	Şeyh Selman
Delbes	Kanalıcı	Kurb-ı Kayacak	Tarla-yı Atık
Düğmecî Bölüğü	Kara Ma'aş / Ma'in	Kurb-ı Kozanlı	Tarla-yı Cedid
Eblehan	Kara Sakal	Kurb-ı Kozanlı (2)	Tesahcı
Ehl-i Cefa	Karacalı Bölüğü	Kurb-ı Molla Ahmed / Ahmed Çelebi	Tevbe
Emin Dede	Kastel	Kurb-ı Şarkıyan	Tıslaki
Fare Bölüğü	Kaya Sokağı	Kurb-ı Tarla-yı Cedid	Ümrüklü
Gerciğin	Kayacak	Kurb-ı Zencirli	Yahni
Gülşa Hanesi	Kayseriyye	Kürkcüyan	Yalnız Hane
Hacı Baki	Kazzaz Bölüğü	Kürtünciyan	

1868 – 1874 yılları arasını ihtiva eden kayıtlarda her ne kadar mahalle sayısının 84 olduğu belirtilse de 83 tane olduğu tespit edilmiştir¹⁴. Dikkat çeken husus ise tabloda da görüleceği üzere Kurb-ı Kozanlı mahallesinin iki

defa yazılmasıdır. Kâtipten kaynaklı olması muhtemel bu durum, ilerleyen dönemlerde görülmemektedir. 1880’li yıllarda salnamelerde farklı olarak şehir merkezinde 82 tane mahallenin olduğundan bahsedilmektedir¹⁵.

Tablo 4: 1903 Yılında Ayntâb Şehri’ndeki Mahalleler

Akyol	Hacı Halil	Kebkeb	Müzellef
Arab	Hacı Vehhab	Kepenek	Sefer Paşa
Baçavra	Hamamcı	Kılınçoğlu	Seng-i Nakkaş
Bey	Hayk Baba	Kızılca Mescid	Seng-i Tavis
Bostancı	Hayk-ı Müslüman	Kocaoğlu	Suya Batmaz
Cabi	Hayk-i Zimmiyan	Kozanlı	Şarkıyan
Cevizlice	İbn-i Eyüb	Kurb-ı Aliyü’n-Neccar	Şeyh Can
Çukur	İbn-i Kör	Kurb-ı Bey	Şeyh Selman
Daracık	İbn-i Şeker	Kurb-ı Cevizlice	Tarla-yı Atik
Delbes	İmam Bölüğü	Kurb-ı İbn-i Şeker	Tarla-yı Cedit
Düğmeci	Kaba Sakal	Kurb-ı Kayacık	Tesahcı
Eblehan	Kanalıcı	Kurb-ı Kozanlı	Tevbe
Ehl-i Cefa	Karacalı	Kurb-ı Molla Ahmed	Tışlaki
Emin Dede	Kara Ma’raş	Kurb-ı Şarkıyan	Ümrüklü
Fare Bölüğü	Kastel	Kurb-ı Tarla-yı Cedit	Yahni
Gazarhane	Kayacık	Kurb-ı Zencirli	Yalnız Hane
Gerciğin	Kaya Sokağı	Kürkcüyan	Yaprak
Gülşan	Kaysere	Kürtünciyan	
Hacı Baki	Kazzaz Bölüğü	Mağarabaşı	

Uzun bir aradan sonra yirmi dokuz yıl sonra tekrar yazılan mahalle isimleri, haliyle öncekilerden farklıydı. 1903 yılında mahalle sayısı 74 olmakla birlikte Gazarhane ve Yaprak isimlerinde yeni mahalleler mevcuttu. Değişiklik sadece bununla sınırlı kalmadı. Arab Hanesi – Arab; Düğmeci Bölüğü – Düğmeci; Gülşa Hanesi – Gülşan; Hamamcı Hanesi – Hamamcı; Kara Ma’an/Ma’in – Kara Mar’aş; Karacalı Bölüğü – Karacalı; Kayseriye – Kaysere; Müzellef Hanesi – Müzellef; Daracık Sokağı – Daracık şeklinde kısaltılarak yazılmıştı¹⁶.

Tablo 5: 1904 ile 1908 Yılları Arasında Ayntâb Şehri'ndeki Mahalleler

Akyol	Hacı Halil	Kebkebe	Mağarabaşı
Arab	Hacı Vehhab	Kepenek	Musulluzade
Baçavra	Hamamcı	Kıfar	Müzellef Hanesi
Bey	Hayk-ı Müslüman	Kılınçoğlu	Nergis
Bostancı	Hayk-i Zimmiyan	Kızılca Mescid	Sefer Paşa
Boyacı	Hızır Çavuş	Kocaoğlu	Seng-i Hoşkadem
Cabi	İbn-i Eyüb	Kozanlı	Seng-i Nakkaş
Cevizlice	İbn-i Kör	Kurb-ı Aliyü'n-Neccar	Seng-i Tavil
Çakmak Kuyu	İbn-i Şeker	Kurb-ı Bey	Suya Batmaz
Çukur	İmam Bölüğü	Kurb-ı Bostancı	Şeyh Can
Daracık Sokak	Kaba Sakal	Kurb-ı Cevizlice	Şeyh Selman
Delbes	Kanalıcı	Kurb-ı İbn-i Şeker	Tarla-yı Atik
Düğmeci	Kara Ma'raş	Kurb-ı Kayacık	Tarla-yı Cedid
Eblehan	Kara Sakal	Kurb-ı Kozanlı	Tesahcı
Ehl-i Cefa	Karacalı	Kurb-ı Molla Ahmed	Tevbe
Emin Dede	Kastel	Kurb-ı Şarkıyan	Tıslaki
Fare / Bölüğü	Kaya Sokağı	Kurb-ı Tarla-yı Cedid	Ümrüklü
Gerciğin	Kayacık	Kurb-ı Zencirli	Yahni
Gülşan - Güleş	Kayseri	Kürkcüyan	Yalnız Hane
Hacı Baki	Kazzaz	Kürtünciyan	Yaprak

1904 - 1908 yılları arasını kapsayan salname kayıtlarında; şehirdeki mahalle sayı 80 olmakla birlikte hepsinin isimleri ayrı ayrı yazılmıştı. Otuz yıl önceki verilerden farklılıklar içermektedir. Öncelikli olarak mahalle sayısında düşüş gerçekleşmiştir. Hayk Baba, Şarkıyan, Kurb-ı Kozanlı 2 ve Bayrak Bölüğü mahalleleri artık mevcut değildir. Ancak Yaprak isminde yeni bir mahallenin varlığına tesadüf edilmiştir. Mahalle sayılarının da görülen değişim bazı mahal-

le isimlerinde de kendisini göstermiştir. Arab Hanesi – Arab; Çakmak Bölüğü – Çakmak Kuyu; Düğmecî Bölüğü – Düğmecî; Gülşâ Hanesi – Gülşân/Güleş; Hamamcı Hanesi – Hamamcı; Kara Ma'an/Ma'in – Kara Mar'aş; Karacalı Bölüğü – Karacalı; Kayseriyye – Kayserî; Kazzaz Bölüğü – Kazzaz; Kıfar Hanesi – Kıfar; Musulluzade – Musullu; Müzellef Hanesi – Müzellef; Nergis Hanesi – Nergis; Daracık Sokağı – Daracık şeklinde değiştirilerek yazılmıştı¹⁷.

b- Köy: XIX. yüzyılda Osmanlı idarî teşkilâtında kaza statüsü olan Ayntâb'a bağlı olarak muhtelif nahiyeler ve köyler vardı. Coğrafi koşullar ve ulaşım olanakları göre birbirlerine yakın köylerin teşekkül ettiği nahiye, köy ile kaza arasındaki idari bir üniteydi. XIX. yüzyılda Cegde, Çarpın, Hezek, Kızık, Kızılhisar-i Kebir, Orul, Reşi ve Telbaşer nahiyeleri, Ayntâb kazasına bağlı idari birimlerdi¹⁸. Kaza dâhilinde toplam sekiz nahiye olmakla birlikte zaman zaman bağlı nahiyelere ait köy sayılarında değişiklikler oldu. Dolayısıyla bu durum kaza geneline yansıdığında köy sayısında da inişli çıkışlı bir tablo söz konusuydu.

Grafik 15: Aynıtáb Kazası'ndaki Nahiyele İle Köy Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Telbaşer	Reşî	Orul	Kızılhisar-ı	Kızık	Hezek	Çarpın	Cegde	Tarih
70	8	22	11	9	30	15	27	1867
70	8	22	11	9	30	15	27	1868
70	8	22	11	9	30	15	27	1869
70	8	22	11	9	30	15	27	1870
70	8	22	11	9	30	15	27	1871
70	8	22	11	9	30	15	27	1872
70	8	22	11	9	30	19	27	1873
70	8	22	11	9	30	19	27	1874
77	8	19	12	12	30	16	27	1891
77	8	19	12	12	30	16	27	1892
77	8	19	12	12	30	16	27	1893
77	8	19	12	12	30	16	27	1894
77	8	19	12	12	30	16	27	1895
77	8	19	13	12	30	16	27	1896
77	8	19	13	12	30	16	27	1897
77	8	19	13	12	30	16	27	1898
77	8	19	13	12	30	16	27	1899
77	8	19	13	12	30	16	27	1900
77	8	19	13	12	30	16	27	1901
77	8	19	13	12	30	15	27	1902
67	12	15	14	14	30	16	25	1903
58	13	15	14	14	30	17	24	1904
80	8	19	11	12	30	17	30	1905
80	8	19	11	12	30	17	30	1906
80	8	19	11	12	30	17	30	1908

1867 ile 1908 yılları arasında salnamelerde zikredilen nahiyeler; Cegde, Çarpın, Hezek, Kızık, Kızılhisar-i Kebir, Orul, Reşi ve Telbaşer'di. Grafikte de görüldüğü üzere köy sayısı bakımında en fazla nahiye Telbaşer iken en az olan Reşi nahiyesiydi. Hezek nahiyesi bağlı köy sayısı 30 ile sabit iken diğer nahiyelerin köy mevcudunda değişiklikler olmuştu. İlgi çeken bir diğer nokta ise Orul nahiyesine ait köy sayısı 1867 yılında 22 iken 1908'de 19'a düşmüştü. Orul nahiyesi kaza genelinde köy sayısı düşen tek nahiyeydi.

Mustafa Fehim Efendi; 1880'li yıllarda Ayıntab Kazası'nda Cegde nahiyesine bağlı 28 köy, Çarpın nahiyesine bağlı 16 köy, Hezek nahiyesine 31 köy, Kızık nahiyesine bağlı 9 köy, Kızılhisar-i Kebir nahiyesine bağlı 12 köy, Orul nahiyesine bağlı 15 köy, Reşi nahiyesine bağlı 7 köy ve Telbaşer nahiyesine bağlı 67 köyün olduğundan bahsetmektedir¹⁹. 1874 ile 1891 yıllarına arasındaki salnamelerde sadece Ayntâb sınırları içerisindeki köy sayıları mevcut olmakla birlikte nahiye isimleri ve nahiyelere dağılımları olmadığından Mustafa Fehim Efendi'nin verdiği bilgiler ehemmiyet arz etmektedir.

1890 yılında Vital Cuinet'te nahiye sayıları ve köy mevcutları hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Ayntâb kazasında 9 nahiye ve 346 köyün varlığından bahsetmekle birlikte isimleri konusunda bilgi vermemektedir²⁰. Cuinet ifade ettiği bilgileri, salname kayıtları ile karşılaştırıldığında zikredilen rakamlarının yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Keza 1891 yılında Ayntâb kazasında 8 nahiye ve 202 tane köy vardı²¹.

1891 yılına ait *Annuaire Oriental du Commerce*'de kaza sınırları içerisinde 7 nahiye ve 194 köyün olduğu yer almaktaydı²². Keza 1893/1894 yılında da 7 nahiye ve 194 köyün varlığından bahsedilmekteydi²³. 1893 yılına ait *Halep Vilayet Salnamesi*'nde 8 nahiye ve 201 köy mevcuttur²⁴. Ayrıca 1894'de de aynı rakamlar söz konusudur. Cuinet kadar olmasa da *Annuaire Oriental du Commerce*'de farklı rakamlar olup nahiye ve köy sayıları eksiktir. 1896'de ise 8 nahiye ve 201 köy olduğu belirtilmekteydi²⁵.

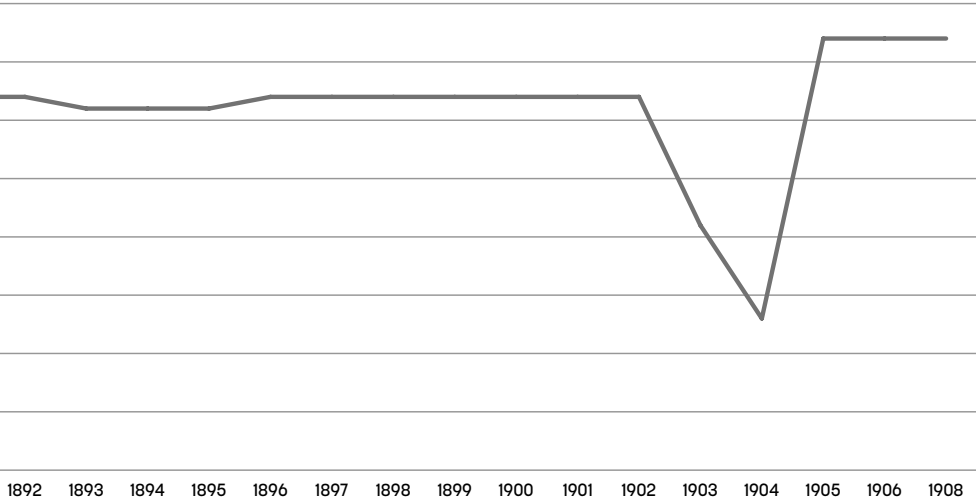

Grafik 16: Ayntâb Kazası'ndaki Nahiyelele ile Köy Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

1867 ile 1908 yılları arasında Ayntâb kazasının nahiye ve köy sayıları salnamelerde verilmekle birlikte bazılarının da köy isimlerine yer verilmiştir. Buna göre; nahiyelele ve ait köylerin isimleri ile mevcut durumları göz önüne alınarak ilgili zaman dilimi içerisinde tespit edilmiştir.

c- Ayntâb Kazası'na Bağlı Nahiyelele: 1867 ile 1908 yıllarında Ayntâb Kazası'na tabi nahiyelelele ilgili hakkında Halep Vilayet Salmeleri'nde bir takım bilgiler mevcuttu. İdari bir ünite olarak köy ile kaza arasında yer alan Cegde, Çarpın, Hezek, Kızık, Kızılhisar-i Kebir, Orul, Reşi ve Telbaşer nahiyelelele ile ilgili ayrıntılı bilgilere; 1868 – 1874²⁶, ve 1903 – 1908²⁷ yılları arasındaki salnamelerde rastlanılmıştır. Nahiye isimlerinin yanı sıra köy isimlerine de yer verilmiştir. Ancak diğer salname kayıtlarda sadece nahiyelelelele bağli olan köylerin sayısal değeri verilmiştir.

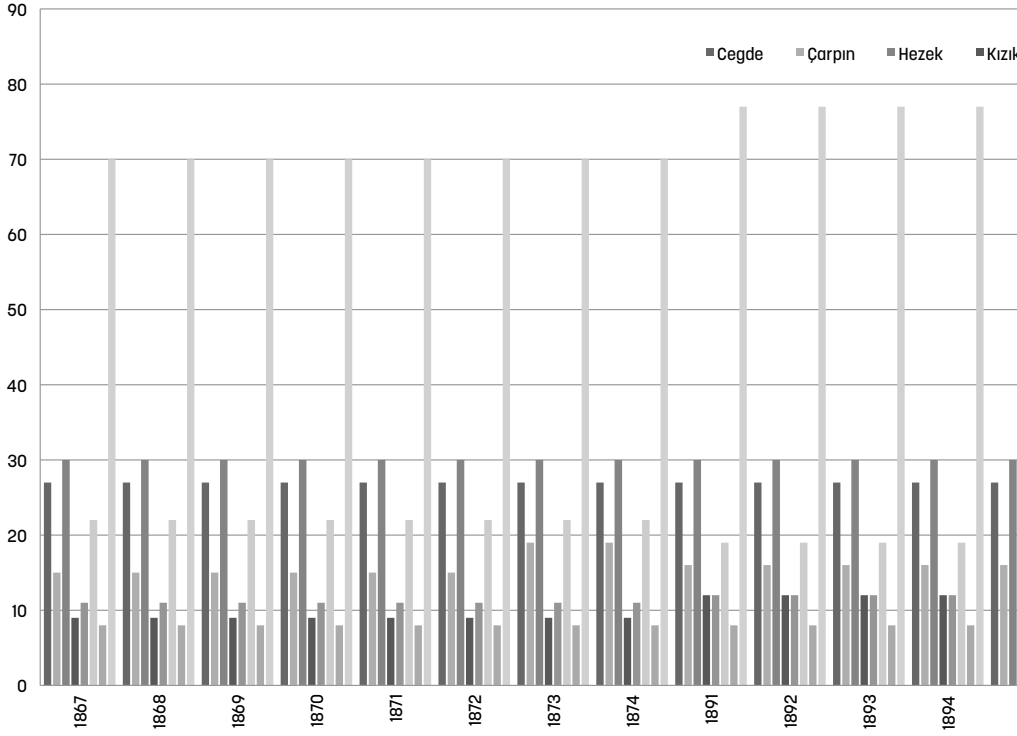
Cegde Nahiyesi: 1867 ile 1902 yılları arasında Cegde Nahiyesi; Gücege, Dülük, Cebagir, Merdmenge, Bedr köy, Gögsüncük, Beylerbeyi, Sam, Suboğazi, Cegde, Güngürge, Arablar-ı Fevkani (Yukarı Araplar), Arablar-ı Tahtani (Aşağı Araplar), Kirli Alıcı, Kara Höyük, Atabek, Karacaviran-ı Sagir (Küçük Karacavi-

ran), Tabya, Ağca Burç, Yalankoz, İnce Su, Meregöz, Sülüklü, Kantara, Karaca Burç, Cuba ve Hamurkesan isminde yirmi yedi köyden müteşekkildi²⁸. 1903 ile 1908 yılları arasında ise Atabek, Ağca Burç, İki Ahur, İnce Su, Beylerbeyi, Bedr kend, Telhöyük, Cuba, Cebagir, Cegde, Hamurkesan, Dülük, Sülüklü, Su-boğazı, Sam, Tabye, Arabdâr-i Fevkâni, Kara Höyük, Kozlu Yazı, Karacaviran-i Fevkâni, Karaca Burç, Güngürge, Gögsüncük, Kirli Alıcı, Küçük Arabdar, Gücege, Medegöz, Mertmenge, Mavzid ve Yalankoz olmak üzere otuz köy mevcuttu²⁹.

Çarpın Nahiyesi: 1868 ile 1874 yıllarında Isbatrın, Çarpın, İbrahimli, Öyüm Söğüt, Sam Mezraası, Büyük Arablar, Şöhme, Turnalık, Çakal, Gücece, Turnalık, Çakal, Gücece, Boynuk(Boyno) Obası, Isbatrın Mezra'ası, Zülfikar, Semavin ve Dımışklı köylerinden oluşmaktaydı³⁰. 1903 ile 1908 seneleri arasında ise İbrahimli, Öyüm Söğüt, Isbatrın, Emirler, Erikceli, Büyük Arabdâr, Boynuk Obası, Çakal, Nefs-i Çarpın, Dımışklı, Zülfikâr, Semavin-i Fevkani, Şöhme, Turnalık, Gücece, Isbatrın ve Sam Mezraaları olmak üzere on yedi köy nahiyeye bağlıydı³¹.

Hezek Nahiyesi: 1867 ile 1908 yılları arasında Burcu'r-rısa, Kelpin, Lohân, Morcalı, Güllüce, Seger, Pavirge, Ufacık, Kaya Kend, Kilisâcık, Sahib-i Arslan,

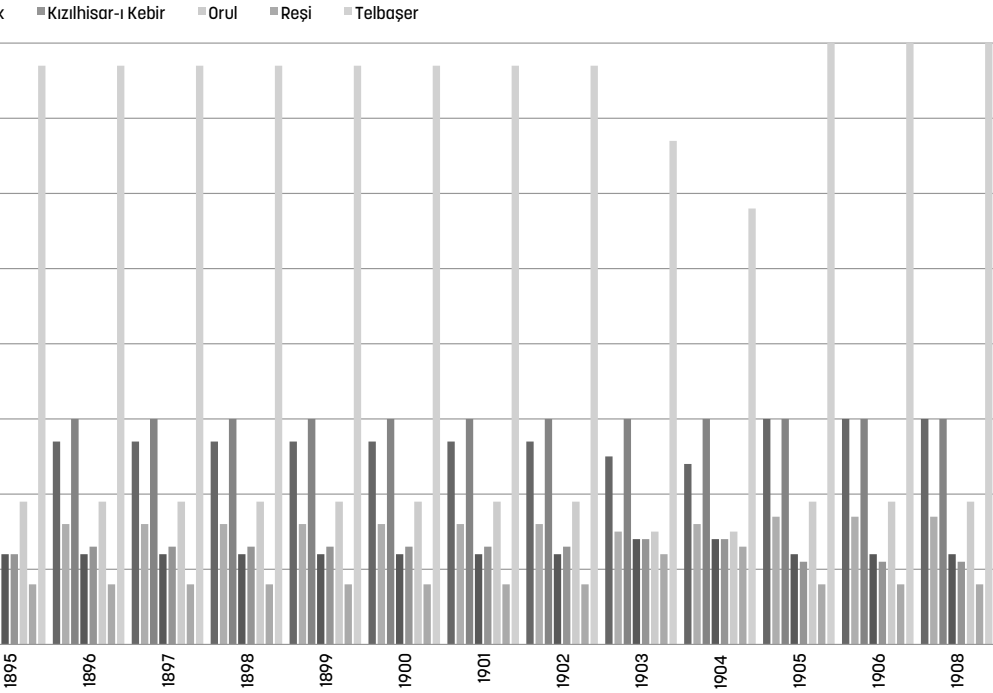

Grafik 17: Ayntâb Kazası'ndaki Nahiyeler ile Köy Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Yeni Yapan, Sebke, Dostallı, Börti, Bekişli, Beylan köy, Hezek, Kara Dinek, Narlıca, Tıhnatan, Yaylacık, Cartıl, Akpınâr, Gercigin, Mehriman, Zemge, Zevgir, Kara Kuyu ve Küçük Kızılhisar köyleri, nahiye sınırları içerisindeydi³².

Kızık Nahiyesi: 1867 ile 1874 yıllarında nahiye; Kuşlu, Kara Dinek, Uğrıca, Dolu İsa, Çay Kuyu, Dünderlı, Tekirsin, Üç Kilise ve Tamlıca köylerinden meydana gelmekteydi³³. 1903 ile 1908 yıllarında ise Uğrıca, Üç Kilise, Tekirsin, Çay Kuyu, Dünderlı, Kara Sakal, Tul İsa, Tamlıca, Höcükklü, Koclu, Kara Dinek, Kol-i Göl köyleri, nahiye ait yerleşim birimlerindendi³⁴.

Kızılhisâr-ı Kebir Nahiyesi: Gerek 1867 ile 1874 yılları ve gerekse 1903 ile 1908 yılları arasında Nefs-i Kızılhisar, Sazgın, Hacı, Nurgane, Babilge, Kılıscık, Çağıdığın, Şefidin, Ulu Masaram, Küçük Masara ve Mazmahor köyleri,

Kızılhisar-ı Kebir nahiyesine bağlıydı³⁵.

Orul Nahiyesi: 1867 ile 1874 yılları arasında Orul, Hiyam, Keret, Ağca Kend, Kızılca Kend, Tilfar, Ceydar, Kefer Cebel, Battal Höyüğü, Arıl, Güraniz, Tuhtamur, Güllü, Taşlıca, Rumevlek, İbrahim şehir, Kefer Bostan, Binamlı, Rumanlı, Haymenişin Aşâir Karyesi ve Kılı Aşireti nahiye bağlı köylerdendi³⁶. 1903 ile 1908 arasında ise İbrahim şehir, Ağca Kend, Nefs-i Orul, Arıl, Binamlı Aşireti, Battal Höyük, Tilfar, Tuhtamur, Cedad, Hiyam, Rumanlı Aşireti, Rumevlek, Sinân, Kızılca Kend, Kefer Bostan, Kefer Cebel, Kılı, Güraniz ve Kerat olmak üzere on dokuz tane köy, nahiye sınırları içerisindeydi³⁷.

Reşi Nahiyesi: 1867 ile 1908 yılları arasında nahiye bağlı olarak Turlu, Kertişe, Çanakçı, Caguta, Küştam, Mağara Deresi, Derbil ve Memlûk Obası köyleri mevcuttu³⁸.

Telbeşar Nahiyesi: 1867 ile 1874 yılları arasında Almalu, Ağca Mezraa, İkiz Kuyu, Uruş, Ağca, Bostancık, Bügdüz, Beşdeli, Bakire, Barta, Beledin, Bevagır, Beşgöz, Bireke, Bekiş, Burhani, Tünb, Kuzel, Telbeşar, Telbeşar Mezraası, Telsevad, Tutluca, Çapalu, Harbete, Hacı Köprü, Humili, Harar, Dahni, Dikmetaş, Direkli, Zenbur, Zağye, Sevindi, Semavin, Sarıt, Tokurcum, Zıranbu, Arkın, Kara Çomak, Kozluca, Kabcağız, Kazıklı, Kumru, Kantara, Karacaviran-ı Kebir(Büyük Karacaviran), Karacaviran-ı Sagir(Küçük Karacaviran), Kılavuz, Kinnab, Kılcan, Kandevir, Genayık, Güdavir, Kemnun, Osman, Güneyse-yi Fevkani(Yukarı Güneyse), Kerar, Gülecik, Körkin, Kebe, Güc Beyi, Mizmiz, Mülk, Vasılı, Hülümen, Yona, Yürâkil, Yeni Yapan, Yenice, Yoğunoğlu ve Urumevlek köyleri Telbeşar nahiyesine tabi yetmiş tane köy vardı³⁹. 1903 ile 1908 yılları arasında ise İbrahim şehir, Ağca Kend, Nefs-i Orul, Arıl, Binamlı Aşireti, Battal Höyük, Tilfar, Tuhtamur, Cedâd, Hiyam, Rumanlı Aşireti, Rumevlek, Sinân, Kızılca Kend, Kefer Bostan, Kefer Cebel, Kılı, Güraniz ve Kerat olmak üzere seksen tane köy, nahiyyeye bağlıydı⁴⁰.

NOTLAR

A FİZİKİ YAPI

1- Halil İnalıcık, "Kent Tarihi Yazımında Yöntem", *Kent Tarihçiliği Kent Atölyesi*, 5-6 Mart 1994, İstanbul 1994, s.35-36.

2- Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf Şehir İlişkinin Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000, s.90-91.

3- Çiğdem Çiftçi, "XIX. Yüzyılda Gaziantep Kent Merkezinde Sosyal Donatılar ve Bugünkü Durumu", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu* (22 Ekim 1999), Gaziantep 2000, s.300.

4- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136.

5- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.256.

6- *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature*, (Şark Ticaret Yıllıkları), Constantinople 1891, s.896.

7- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.192; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.223.

8- *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature*, (Şark Ticaret Yıllıkları), Constantinople 1896, s.1104.

9- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136.

10- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.256.

11- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.185; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.146; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.126; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.127; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.122; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1293, s.114; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1300, s.117; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1303, s.173; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1305, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1306, s.167; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1307, s.137; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.120; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.192; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.223; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.184; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.187; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.191; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.199; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.199; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.204; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.219; *Sâlnâme-i*

Vilâyet-i Haleb 1320, s.229; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.232; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.235; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.240; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.255; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.243.

12- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1293, s.114; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1300, s.117; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1303, s.173; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1305, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1306, s.167; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1307, s.137; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.120; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.192; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.223; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.184; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.187; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.191; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.199; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.204; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.219; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.229; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.232; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.235; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.240; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.254; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.242; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.236.

13- Mustafa Fehim Efendi, *Risâle Fi Târif-i Kazâ-i Ayıntâb*, Cilt. I, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3472 Varak.7A.

14- Z. Gül Ünal, "Geleneksel Kent Dokusu ve Mimari Değerleri: Dinî ve Sosyal Amaçlı Yapılar", *Dünya Kültür Mirasında Gaziantep*, İstanbul 1999, s.46.

15- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.185; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.146; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.126; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.127; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.122; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1293, s.114; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1300, s.117; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1303, s.173; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1305, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1306, s.167; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1307, s.137; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.120; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.192; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.223; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.184; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.187; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.191; *Sâlnâme-i*

Vilâyet-i Haleb 1316, s.199; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1317, s.204; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1318, s.219; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1319, s.229; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1320, s.232; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321, s.235; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322, s.240; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1323, s.254; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1324, s.242; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326, s.236.

16- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1284, s.136.

17- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326, s.256.

18- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1284, s.136.

19- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321, s.235.

20- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322, s.240.

21- Mustafa Fehim Efendi, *Risâle fî Târîf-i Kazâ-i Ayntâb*, Cilt. I, varak 4a.

22- *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature 1896*, s.1104.

23- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1314, s.187.

24- Ünal, "Geleneksel Kent Dokusu ve Mimari Değerleri: Dinî ve Sosyal Amaçlı Yapılar", s.50.

25- *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature 1896*, s.1104.

26- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1284, s.136; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1285, s.185; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1286, s.146; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1287, s.126; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1288, s.127; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1289, s.122; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1290, s.125; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1291, s.123.

27- Naim Avigdor Güleriyüz, *Gaziantep Yahudileri*, İstanbul 2012, s.39-40.

28- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1293, s.114.

29- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1293, s.114; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1300, s.117; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1303, s.173; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1305, s.165; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1306, s.167; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1307, s.137; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1308, s.165; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1309, s.120; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1310, s.192; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1312, s.223; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1313, s.184; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1314, s.187; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1315, s.191; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1316, s.199; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb

1317, s.204; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1318, s.219; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1319, s.229; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1320, s.232; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321, s.235; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322, s.240; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1323, s.254; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1324, s.242; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326, s.236; *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature 1896*, s.1104.

30- Türkiye'nin Sıhhi ve İltima'dı Coğrafyası Gaziantep Vilâyeti, İstanbul 1926, s.26.

31- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1300, s.117; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1303, s.173; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1305, s.165; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1306, s.167; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1307, s.137; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1308, s.165; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1309, s.120; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1310, s.192; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1312, s.223; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1313, s.184; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1314, s.187; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1315, s.191; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1316, s.199; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1317, s.204; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1318, s.219; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1319, s.229; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1320, s.232; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321, s.235; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322, s.240; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1323, s.254; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1324, s.242; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326, s.236; *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature 1896*, s.1104.

32- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1284, s.136; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1285, s.185; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1286, s.146; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1287, s.126; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1288, s.127; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1289, s.122; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1290, s.125; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1291, s.123; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1293, s.114; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1300, s.117; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1303, s.173; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1305, s.165; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1306, s.167; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1307, s.137; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1308, s.165; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1309, s.120; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1310, s.192; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1312, s.223; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1313, s.184; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1314, s.187; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1315, s.191; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1316, s.199; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1317, s.204; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1318, s.219; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1319, s.229; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1320, s.232; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321, s.235; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322,

s.240; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.254; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.242; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.236.

33- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136.

34- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.235.

35- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.240.

36- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136.

37- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1293, s.114.

38- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1300, s.117; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1303, s.173; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1305, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1306, s.167; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1307, s.137.

39- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1300, s.117; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1303, s.173; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1305, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1306, s.167; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1307, s.137; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.120; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.192; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.223; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.184; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.187; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.191; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.199; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.204; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.219; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.229; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.242.

40- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.239; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.243; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.257; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.245; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.238.

41- Semavi Eyice, "Çeşme", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. VIII, Ankara 1993, s.277

42- Demirel, Sivas Şehri Hayatında Vakıfların Rolü, s.82.

43- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.185; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.146; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.126; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.127; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.122; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.123.

44- *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature* 1896, s.1104.

45- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.235.

46- Semavi Eyice, "Hamam", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. XV, Ankara 1997, Demirel, Sivas Şehri Hayatında Vakıfların Rolü, s.86.

47- Osman Ergin, *Türk Şehir Hayatında İmaret Sistemi*, İstanbul 1939, s.42-43.

48- Bahaeddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu", *Vakıflar Dergisi*, Sayı.18, Ankara 1984, s.12.

49- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136.

50- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.235.

51- Özer Ergenç, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya-Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, Ankara 1995, s.50.

52- Halil İnalcık, "The Hub of the City: The Bedestan of Istanbul", *International Journal Of Turkish Studies*, Volume. I, Madison-Wisconsin 1980, s.2-3. (s.1-17.)

53- Semavi Eyice, "Bedesten", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. V, Ankara 1992, s.302-311.

54- Halep Vilayet Salnamesi'nde han sayısı 13 olmasına karşılık *Annuaire Oriental du Commerce'de* 14 taneydi. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1293, s.114; *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature* 1896, s.1104.

55- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.185; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.146; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.126; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.127; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.122; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1293, s.114; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1300, s.117; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1303, s.173; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1305, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1306, s.167; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1307, s.137; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.120; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.192; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.223; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.184; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.187; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.191; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.199; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.204; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.219; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.229; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.232; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.235; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.240; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.254; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.245; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.238.

nâme-i Vilâyet-i Haleb 1324, s.242; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326, s.236.

56- Gaziantep Şer'iyye Sicili 151, s.26; Gaziantep Şer'iyye Sicili 156, s.31,41,76,77.

57- Gaziantep Şer'iyye Sicili 148, s.171; Gaziantep Şer'iyye Sicili 151, s.76,91,163,210,211,218; Gaziantep Şer'iyye Sicili 156, s.33,41,45,122,123,151,158; Gaziantep Şer'iyye Sicili 157, s.5,94,105,117,125.

58- Helene Desmet-Gregoire, *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev. Meltem Atik-Esra Özdoğan), İstanbul 1999, s.16-18; Ayşe Saracgil, "Kahvenin İstanbul'a Girişi (16. ve 17. Yüzyıllar)", *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev. Meltem Atik-Esra Özdoğan), İstanbul 1999, s.33-35; François Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev. Meltem Atik-Esra Özdoğan), İstanbul 1999, s.45-46.

59- Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısının Ana Hatları", *Yeni Türkiye (Osmanlı Özel Sayısı II)*, Sayı. 32, Ankara 2000, s.12.

60- Ergenç, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya-Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, s.37.

61- Mustafa Fehim Efendi, *Risâle fî Târîf-i Kazâ-i Ayıntâb*, Cilt. I, varak.3a

62- Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1285, s.185; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1286, s.146; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1287, s.126; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1288, s.127; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1289, s.122; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1290, s.125; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1291, s.123; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1293, s.114; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1300, s.117; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1303, s.173; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1305, s.165; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1306, s.167; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1307, s.137; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1308, s.165; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1309, s.120; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1310, s.192; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1312, s.223; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1313, s.184; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1314, s.187; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1315, s.191; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1316, s.199; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1317, s.204; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1318, s.219; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1319, s.229; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1320, s.232; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321, s.235; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322, s.240; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1323, s.254; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1324, s.242; Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326, s.236.

B NÜFUS

1- Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s.44.

2- Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt X, İstanbul 1956, s.2.

3- Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt II, Sayı.1, İstanbul 1940-1941, s.20-59; Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri II", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt II, Sayı.2, s.214-247; Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", s. 1-26.

4- İbrahim Etem Çakır, *16. Yüzyılda Ayntab Şehri*, İstanbul 2015, s.136.

5- Oktay Özel, "Avârız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (Ed. Halil İnalıcık-Şevket Pamuk), Ankara, 2000, s.35.

6- Bilgehan Pamuk, "XVII. Yüzyılın Ortalarında Gümüşhane (Torul) Kazası", *Belleken*, Cilt. LXXIII, Sayı. 266, Ankara, 2009, s.115.

7- Zülfiye Koçak, *Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010, s.96.

8- İbrahim Serbestoğlu, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Algısının Değişimi ve Nüfusu Arttırma Çabasında Müfettişlerin Rolü", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 17, Sayı. 31, Balıkesir 2014, s.259.

9- Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997, s.8,10-11.

10- Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s.45

11- Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003, s.44

12- Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, s.44

13- Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği", *Anadolu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, Eskişehir 1989, s.249. (s.233-285)

14- Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri*, (cilt 142-143), Gaziantep 1966, s.18.

15- Doğru, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği", s.249.

16- BOA. A.AMD. 10/100; BOA. A.MKT. 160/11; BOA. A.MKT. 167/72; BOA. A.MKT. 225/93.

17- BOA. NFS.d, 3727, s.38-39.

18- BOA. NFS.d, 3724, s.101-109.

19- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.136; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.184; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.226; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.170; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.182; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.161; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.164; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.159; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1293, s.159; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1295, s.153; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1300, s.81; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1302, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1303, s.173; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1305, s.165; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1306, s.167.

20- 1868 yılında hane sayısı 5001 ve 1872'de ise 9749 olmasına karşın salnameler üzerinde yapılan incelemeler neticesinde tarafımızca tespit edilen hane sayılarının grafikte verilmiştir.

21- Mustafa Fehim Efendi, *Risâle fî Târif-i Kazâ-i Ayıntâb*, varak 3a.

22- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1300, s.81.

23- Mustafa Fehim Efendi, *Risâle fî Târif-i Kazâ-i Ayıntâb*, varak 12a-13b.

24- Mustafa Fehim Efendi, *Risâle fî Târif-i Kazâ-i Ayıntâb*, Cilt. I, varak 12a-13b.

25- Erkek nüfusu toplamda 8482 olarak belirtilse de yapılan hesaplama neticesinde 8375 olduğu tespit edilmiştir.

26- Mustafa Fehim Efendi, *Sâlnâme-i Ayıntâb*, Cilt. II, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3473, varak 13b.

27- Mustafa Fehim Efendi, *Risâle fî Târif-i Kazâ-i Ayıntâb*, Cilt. I, varak 3a.

28- Karpaz, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, s.72-73

29- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.167.

30- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.187.

31- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1307, s.137; *Sâlnâme-i*

Vilâyet-i Haleb 1308, s.167; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.121; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.194; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.225; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.187; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.190; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.194; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.202; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.207; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.222; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.232; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.235; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.243; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.248; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.263; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.250; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.243.

32- Cuinet, *La Turquie D'Asie*, II, s.188-189.

33- *Annuaire Oriental du Commerce de l'industrie L'administration et de Magistrature*, (Şark Ticaret Yıllıkları), Constantinople 1891, s.896.

34- *Annuaire Oriental du Commerce de l'industrie L'administration et de Magistrature* 1893-1894, s.961.

35- Şemseddin Sami, "Ayntâb", s.3232

36- *Annuaire Oriental du Commerce de l'industrie L'administration et de Magistrature* 1896, s.1104.

37- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1307, s.137; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.167; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.121; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.194; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.225; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.187; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.190; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.194; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.202; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.207; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.222; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.232; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.235; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.243; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.248; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.263; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.250; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.243.

38- BOA. A. MKT. MHM 647-34.

39- Cuinet, *La Turquie D'Asie*, II, s.188.

40- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.167.

41- Cuinet, *La Turquie D'Asie*, II, s.188.

42- *Annuaire Oriental du Commerce de l'industrie L'administration et de Magistrature*, 1891, s.896.

43- *Annuaire Oriental du Commerce de l'industrie L'administration et de Magistrature*, 1893-1894, s.961.

44- *Annuaire Oriental du Commerce de l'industrie L'administration et de Magistrature*, 1896, s.1104.

C YERLEŞME

1- Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerindeki Bazı Düşünceler", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Cilt. II, Ankara 1981, s.1265-1270; Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı. IV, İstanbul 1984, s.69; Gönül Tankut, "Osmanlı Şehrinde Ticarî Fonksiyonlar", *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt. II, Ankara 1973, s.776-777.

2- Çakır, 16. *Yüzyılda Ayntab Şehri*, s.58; Koçak, *Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, s.89

3- 1867 ile 1874 yılları arasında mahalle sayısının 83 olduğu tespit edilmekle birlikte salnamede verilen rakamlar ölçüt alınmıştır.

4- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1284*, s.135; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1285*, s.179-180; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1286*, s.142; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1287*, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1288*, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1289*, s.119-120; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1290*, s.122-123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1291*, s.119-120.

5- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1302*, s.193; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1303*, s.215; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1305*, s.205; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1307*, s.187; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1308*, s.246; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1309*, s.174.

6- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1310*, s.192; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1312*, s.223; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1315*, s.319; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1316*, s.327; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1317*, s.351; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1318*, s.368; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1319*, s.386; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1320*, s.400.

7- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321*, s.473.

8- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322*, s.245; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1323*, s.259; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1324*, s.261; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326*, s.246.

9- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1295*; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1299*; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1300*; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1313*; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1314*.

10- 1867 ile 1874 yılları arasında mahalle sayısının 83 olduğu tespit edilmekle birlikte salnamede verilen rakamlar ölçüt alınmıştır.

11- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1284*, s.135; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1285*, s. 179-180; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1286*, s.142; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1287*, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1288*, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1289*, s.119-120; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1290*, s.122-123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1291*, s.119-120.

12- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321*, s.473.

13- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322*, s.245; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1323*, s.259; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1324*, s.261; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326*, s.246.

14- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1284*, s.135; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1285*, s. 179-180; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1286*, s.142; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1287*, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1288*, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1289*, s.119-120; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1290*, s.122-123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1291*, s.119-120.

15- Mustafa Fehim Efendi, *Risâle fî Târif-i Kazâ-i Ayıntâb*, Cilt. I, varak 4a.

16- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321*, s.240.

17- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322*, s.245; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1323*, s.259; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1324*, s.261; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326*, s.246.

18- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1284*, s.135; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1285*, s.181-184; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1286*, s.143-145; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1287*, s.124-126; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1288*, s.123-127; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1289*, s.120-122; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1290*, s.123-125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1291*, s.120-123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1308*, s.128; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1309*, s.93; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1310*, s.161; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1312*, s.177; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1313*, s.183; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1314*, s.185; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1315*, s.189; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1316*, s.197; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1317*, s.351; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1318*, s.368; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1319*, s.228; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1320*, s.231; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1321*, s.241-242; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1322*, s.246-247; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1323*, s.260-262; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1324*, s.247-249; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb 1326*, s.240-242.

19- Mustafa Fehim Efendi, *Risâle fî Târîf-i Kazâ-i Ayıntâb*, Cilt. I, varak 4a.

20- Cuinet, *La Turquie D'Asie*, II, s.112,187-188.

21- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.128.

22- *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature*, 1891, s.896.

23- *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature*, 1891, s.896

24- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.161; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.177.

25- *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature*, 1896, s.1104.

26- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s. 179-180; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.142; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.119-120; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.122-123; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.119-120.

27- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.241-242; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.245; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.259; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.261; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.246.

28- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.135; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.181-182; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.143-144; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.124; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.121; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.124; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.121; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.128; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.93; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.161; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.177; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.183; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.185; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.189; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.197; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.203; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.218; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.228; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.231.

29- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.241-242; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.246-247; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.262; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.249; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.242.

30- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.181; *Sâlnâme-i*

Vilâyet-i Haleb 1286, s.143; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.124; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.120-121; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.123-124; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.120-12; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.128; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.93; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.161; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.177; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.183; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.185; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.189; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.197; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.203; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.218; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.228; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.231.

31- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.241; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.246; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.261-262; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.248-249; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.242.

32- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.135; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.182-183; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.144; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.126; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.121-122; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.124-125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.121-122; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.128; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.93; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.161; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.177; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.183; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.185; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.189; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.197; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.203; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.218; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.228; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.231; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.241; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.246; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.261; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.248; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.241.

33- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.135; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.181-182; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.143-144; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.124; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.125; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.121; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.124; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.121; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.128; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.93; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.161; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.177; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.183; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.185; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.189; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb*

37- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.241; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.246; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.261-262; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.248-249; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.242.

38- *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.135; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.181-182; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.143-144; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.124; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.125; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.121; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.124; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.121; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.128; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.93; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.161; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.177; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.183; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.185; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.189; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.197; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.203; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.218; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.228; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.231; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.241; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.246; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.261-262; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.248-249; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.242.

39- *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, s.135; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1285, s.181-182; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1286, s.143-144; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1287, s.124; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1288, s.125; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1289, s.12; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1290, s.124; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1291, s.12; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1308, s.128; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1309, s.93; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1310, s.161; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1312, s.177; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1313, s.183; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1314, s.185; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1315, s.189; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1316, s.197; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1317, s.203; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1318, s.218; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1319, s.228; *Sálnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1320, s.231.

40- *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1321, s.241; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1322, s.246; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1323, s.261-262; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1324, s.248-249; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1326, s.242.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV VESİKALARI

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul)

1. *Sadâret Amedi Kalemî Evrakı* (BOA. A. AMD) 10/100.
2. *Sadâret Mühimme Kalemî Evrakı* (BOA. A. MKT. MHM) 160/11, 167/72, 647-34, 225/93.
3. *Nüfus Defteri* (BOA. NFS. d) 3724, 3727.
4. *Gaziantep Şerhiye Sicili* 148, 151, 156, 157.

Süreli Yayınlar

1. *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature*, Constantinople 1891.
2. *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature* Constantinople 1893-1894.
3. *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie L'administration et de Magistrature*, Constantinople 1896, s.1104.
4. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289 1290, 1291, 1293, 1295, 1299, 1300, 1302 1303, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1326.

II. KAYNAK ESERLER

CUINET, Vital, *La Turquie d'Asie; Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie-Mineure*, Tome II, Paris 1891.

MUSTAFA FEHİM EFENDİ, *Risâle fî Târîf-i Kazâ-ı Ayntâb*, Cilt. I, Gazıa Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3472.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *"Ayntâb", Kamusü'l Âlâm*, Cilt V, İstanbul 1314, s.3232.

Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimâî Coğrafyası Gaziantep Vilâyeti, İstanbul 1926.

III. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

BARKAN, Ömer Lütfi, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana

Mahsus İstatistik Defterleri I", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt II, Sayı.1, İstanbul 1940-1941, s.20-59.

_____, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri II", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt II, Sayı.2, İstanbul 1941, s.214-247.

_____, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt. X (1951-53), İstanbul 1953, s.1-26.

ÇAKIR, İbrahim Etem, *16. Yüzyılda Ayntab Şehri*, İstanbul 2015.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1991.

ÇİFTÇİ, Çiğdem, "XIX. Yüzyılda Gaziantep Kent Merkezinde Sosyal Donatılar ve Bugünkü Durumu", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu* (22 Ekim 1999), Gaziantep 2000, s.295-315.

DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Vakıf Şehir İlişkinin Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000.

DESMET-GREGOIRE, Helene, *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev. Meltem Atık-Esra Özdoğan), İstanbul 1999.

DOĞRU, Halime, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği", *Anadolu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, Eskişehir 1989, s.233-285.

ERGENÇ, Özer, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya-Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, Ankara 1995.

ERGİN, Osman, *Türk Şehir Hayatında İmarat Sistemi*, İstanbul 1939.

EYİCE, Semavi, "Bedesten", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. V, Ankara 1992, s.302-311.

_____, "Çeşme", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. VIII, Ankara 1993, s.277-287.

_____, "Hamam", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. XV, Ankara 1997, s.402-430.

GEORGEON, François, "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev. Meltem Atik-Esra Özdoğan), İstanbul 1999, s.43-85.

GÜLERYÜZ, Naim Avigdor, *Gaziantep Yahudileri*, İstanbul 2012.

İNALCIK, Halil, "The Hub of the City: The Bedestan of Istanbul", *International Journal Of Turkish Studies*, Volume. I, Madison-Wisconsin 1980, s.1-17.

_____, "Kent Tarihi Yazımında Yöntem", *Kent Tarihçiliği Kent Atölyesi*, 5-6 Mart 1994, İstanbul 1994, s.35-37.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003.

KOÇAK, Zülfiye, Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Erzurum 2010.

ÖZEL, Oktay, "Avârız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2000, s.33-50.

PAMUK, Bilgehan, "XVII. Yüzyılın Ortalarında Gümüşhane (Torul) Kazası", *Belleten*, Cilt. LXXIII, Sayı. 266, Ankara, 2009, s.115-143.

SARAÇGİL Ayşe, "Kahvenin İstanbul'a Girişi (16. ve 17.Yüzyıllar)", *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev. Meltem Atik-Esra Özdoğan), İstanbul 1999, s.27-41.

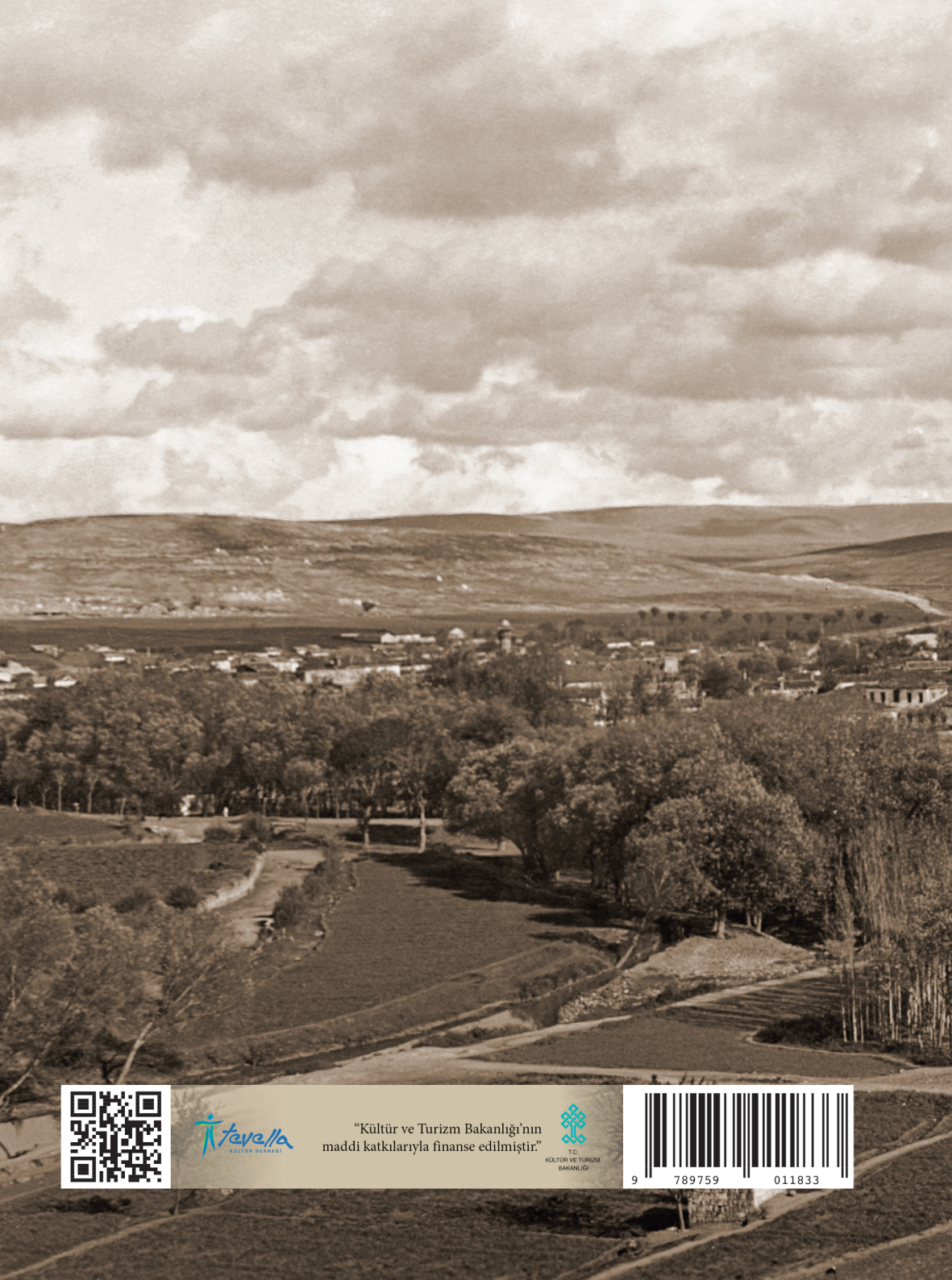
SERBESTOĞLU, İbrahim, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Algısının Değişimi ve Nüfusu Arttırma Çabasında Müfettişlerin Rolü", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 17, Sayı. 31, Balıkesir 2014, s.255-273.

TABAKOĞLU, Ahmet, "Osmanlı İktisadî Yapısının Ana Hatları", *Yeni Türkiye (Osmanlı Özel Sayısı II)*, Sayı. 32, Ankara 2000, s.331-345.

TANKUT, Gönül, "Osmanlı Şehrinde Ticarî Fonksiyonlar", *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt. II, Ankara 1973, s.773-779.

ÜNAL, Z. Gül, "Geleneksel Kent Dokusu ve Mimari Değerleri: Dinî ve Sosyal Amaçlı Yapılar", *Dünya Kültür Mirasında Gaziantep*, İstanbul 1999, s.46-62.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", *Vakıflar Dergisi*, Sayı.18, Ankara 1984, s.5-41.

teyalla
KÜLTÜR BAKANLIĞI

“Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın
maddi katkılarıyla finanse edilmiştir.”

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

9

789759

011833